

UNICEF
Innocenti Report Card 12
Gyermekek a fejlett világban

A válság gyermekei

A gazdasági válság hatása a gyermekek jóllétére a gazdag országokban

Az Innocenti Kutatóintézet 12. éves jelentését írta: Gonzalo Fanjul, szerkesztette: Rick Boychuk

UNICEF Innocenti Kutatóintézet: Az UNICEF 1988-ban alapította meg saját kutatóközpontját, hogy világszerte segítse a gyermekjogok érvényesítését, illetve meghatározza és kutassa az UNICEF munkájának jelenlegi és jövőbeli kérdéseit. Az UNICEF kutatóintézet fő célja, hogy elősegítse a gyermekjogi kérdések nemzetközi ismeretét és megértését, és hozzájáruljon az ENSZ Gyermekjogi egyezményében foglaltak érvényesítéséhez. További információk: www.unicef-irc.org

Éves jelentéssorozat (Report Card sorozat): A 2000 óta rendszeresen megjelenő éves jelentéseket az Innocenti Kutatóintézet készíti el. Az éves jelentéssorozat célja, hogy a gazdaságilag fejlett országok teljesítményét monitorozza és összehasonlítsa a gyermekek jóllétének biztosítása és jogaik érvényesítése terén.

Jelen magyar nyelvű kiadvány a 12. éves jelentés fordításán túl néhány kiegészítést tartalmaz a magyarországi változásokról, melyet az UNICEF Magyar Bizottság Alapítvány készített el. Ezeket kék dőlt betűkkel, a jelentéstől formailag elkülönítve, szövegdobozokban jelenítjük meg. Az ábrák számozása az eredeti, angol nyelvű jelentést követi.

Készítette: Boros Sára, Csiszár Eszter, Horn Tamás, Németh Barbara (szerk.), Piroch Rudolf

Fordításban részt vett: Sinkó Laura, Szabó István

Tartalomjegyzék

<i>Vezetői összefoglaló</i>	4
<i>1. Bevezetés</i>	8
<i>2. Rangsor táblázatok</i>	10
<i>3. Hogyan alakult át a gazdasági válság a gyermekek válságává?</i>	17
<i>A szegénység csapdájában</i>	19
<i>A gyermekek szenvedtek a legtöbbet?</i>	25
<i>Cserbenhagyott generáció</i>	30
<i>4. Egyenlőtlen válaszok</i>	33
<i>5. Konklúzió</i>	46
<i>Függelék</i>	50

Vezetői összefoglaló

A jelentés erős és sokoldalú kapcsolatot állapított meg a gazdasági válság nemzeti gazdaságokra gyakorolt hatása és a gyermekek jóllétének csökkenése között 2008 óta. A következményektől a gyermekek szenvednek a legnagyobb mértékben és a leghosszabb ideig azokban az országokban, amelyeket a válság a leginkább sújtott.

A gazdasági válság gyermekekre gyakorolt hatását valamennyi ország esetében több tényező befolyásolta: a recesszió mértéke, a korábban meglévő gazdasági feltételek, a szociális háló erőssége, valamint elsősorban a politikai válaszok. Figyelemre méltó, hogy a példátlan szociális válság közepette sok országnak sikerült megállítania a gyermekszegénység növekedését – vagy akár csökkentenie annak mértékét. Már akkor elkerülhetetlen volt, hogy a gyermekek a válság leghosszabb ideig szenvedő áldozataivá váljanak.

A válság gyermekekre gyakorolt hatása

A jelentés többféle és részletes nézőpontból mutatja be, hogyan hatott a válság a fejlett világban a gyermekekre. A gyermekeket érő hatások hivatalos adatai alapján rangsorolja az Európai Unió (EU) és az OECD országait:

- A 41 vizsgált országból 23 esetében növekedett a gyermekszegénység (a létminimum alatti jövedelemből élő háztartásban élő gyermekek száma) 2008 óta. 18 országban a gyermekszegénység mértéke – néhány esetben jelentősen – csökkent.
- A válság ideje alatt 2,6 millióval több (6,6 millió) gyermek szegényedett el, mint ahányan 2008 óta ki tudtak lépni a szegénységből (4 millió). A 41 leggazdagabb országban 76,5 millió gyermek él szegénységben.
- *A gyermekszegénység változását vizsgálva Magyarország a 41 fejlett ország rangsorának alsó harmadában, a 29. helyen helyezkedik el. A jelentés szerint 2008 és 2012 között a gyermekszegénységi ráta 3 százalékponttal 22,6%-ra nőtt. Ez azt jelenti, hogy a válság során 33.000 gyermek süllyedt szegénységbe.*
- A válság a fiatalokat különösen nagy mértékben sújtotta. Sok országban drasztikusan növekedett azok száma, akik nem vesznek részt sem az oktatásban, sem a foglalkoztatásban sem szakképzésben (NEET ráta.)¹ Az EU-ban 7,5 millió fiatal (ez kb. Svájc teljes népessége) tartozott ebbe a csoportba 2013-ban – majdnem egymillióval többen, mint 2008-ban. Az oktatásban, foglalkoztatásban és képzésben részt nem vevő fiatalok száma a nem EU tag OECD államok közül az Egyesült Államokban és Ausztráliában volt a legmagasabb.
- *Magyarország a NEET fiatalok arányának változása tekintetében az EU és/vagy OECD országok rangsorának alsó harmadában, a 41-ből a 33. helyen szerepel. 2008-ról 2013-ra 4 ponttal 15,4%-ra emelkedett azoknak a 15-24 évesek fiataloknak aránya, akik sem oktatásban, sem foglalkoztatásban, sem képzésben nem vesznek részt.*

¹ NEET=Not in Education, Employment or Training

- A gazdasági válság a jövedelem és a foglalkoztatás területén túl az emberek életének számos más, fontos dimenziójára is hatással volt. Egyéni véleményekre építő mutatók alapján (ideértve az ételhez való hozzáférést és az étellel való elégedettséget) elmondható, hogy 2007 és 2013 között 41 országból 18 esetben nőtt az emberek bizonytalanságerzete és stressz-szintje. A válság hatása az emberek személyes tapasztalataira és felfogására még korántsem ért véget, sok mutató pedig az elmúlt években csak még tovább romlott.
- *Magyarországon 4 szubjektív indikátorból egyedül a gyermekek tanulásra és növekedésre való lehetőségét értékelték jobbnak az emberek 2013-ban, mint 2007-ben - ez a fejlett országok között a 6. legtöbb javulást jelentette. A legnagyobb romlást az élelmiszerekkel kapcsolatos biztonság terén érezték ("nincs elég jövedelemem, hogy élelmiszert vásároljak"), mely a fejlett országok között a legnagyobb mértékben romlott.*

A válság általános utóhatásai

A gazdasági válság által leginkább sújtott országban a családok helyzetének folyamatos romlása figyelhető meg – leggyakrabban a munkahelyek elvesztése, a munkanélküliség és a közszolgáltatások csökkenése miatt. A gyermekeket nevelő háztartások medián jövedelme a felmérésben résztvevő országok közel felében csökkent. A legtöbb országban a saját helyzetüket „nagyon nehéznek” ítéelő családok száma nőtt. A gyermeknevelés 7%-ról 11%-ra növeli a munka melletti elszegényedés kockázatát. 2008 óta Észtországban, Görögországban és Olaszországban több mint kétszeresére nőtt az olyan, gyermekeket nevelő háztartások száma, akik nem engedhetik meg maguknak, hogy kétnaponta húst – csirkét vagy halat – fogyasszanak. A válság által leginkább sújtott 12 országban 60%-kal nőtt az olyan, gyermeket nevelő háztartások aránya, akik képtelenek megbirkózni a váratlan pénzügyi kiadásokkal.

Ezek a változások a fiatalokra nézve súlyos következményekkel járnak. Szüleik munkanélkülisége vagy jövedelemvesztése miatt a gyermekek nyugtalanok és feszültek lesznek, a család nehézségeitől keményen és fájdalmasan nyilvánvaló módon szenvednek. A lakhatás, mely valamennyi családi költségvetés lényeges részét teszi ki, az egyik fontos szegénységi mutató. A kilakoltatás, a fizetésképtelenség és az ingatlanárverezés egyaránt fenyeget a válság által leginkább sújtott országokban. Mindez a helyzet az egészségügy, az oktatás és az ételmezés színvonalának gyengülésével párosult. 30 európai országban 2008-hoz képest (9,5 millió) 2012-ben közel 1,6 millióval több gyermek él súlyos anyagi nélkülözés közepette - összesen 11,1 millióan. Minél tovább maradnak ezek a gyermekek a szegénység csapdájában, annál nehezebben tudnak majd kikerülni onnan.

A szegényebb gyermekek többet szenvednek

A legszegényebb és legkiszolgáltatottabb helyzetben lévő gyermekek aránytalanul sokat szenvednek. Nőtt az egyenlőtlenség néhány olyan országban, ahol a gyermekszegénység mértéke csökkent – ez arra utal, hogy a legszegényebb gyermekek helyzetének javítására irányuló adóváltoztatások és szociális juttatások relatíve hatástalanok voltak.

A „szegénységi rés” (a létminimum szintje és az ez alatt élő emberek jövedelme közötti különbség) kiszélesedett azokban az országokban, ahol a szegénység a leginkább nőtt. Ez azt jelenti, hogy a nélkülözés mértéke ezekben az országokban még kiterjedtebb és súlyosabb. Figyelemre méltó, hogy

ez az egyenlőtlenség szintén nőtt azokban az országokban, ahol a gyermekszegénység összességében csökkent. Ezen felül a különösen kiszolgáltatott helyzetben lévő – munkanélküli, migráns, egyedülálló szülővel vagy nagy háztartásban élő – gyermekek többségben vannak a legaggasztóbb szegénységi statisztikákban.

31 európai országból (az EU, kiegészítve Izlanddal, Norvégiával és Svájjal) 28 esetében a fiatalok elszegényedésének aránya gyorsabban nőtt (vagy lassabban csökkent), mint az időseké.

31 országból 24 esetében az idősek szegénységének mértéke csökkent, míg a gyermekeké 20 országban nőtt. Ez azt mutatja, hogy az időseknek nyújtott biztosítékok hatékonyabbak voltak, mint azok, amelyeket a fiataloknak kínáltak.

Cserbenhagyott generáció

A serdülőkorúak és fiatal felnőttek munkanélkülisége már a válság hosszú távú hatása. A 15-24 éves korosztály körében a munkanélküliség aránya a 41 vizsgált országból 34 esetében nőtt. A fiatalok munkanélkülisége és alulfoglalkoztatottsága sok országban aggasztó szintet ért el. *Magyarországon a fiatalok munkanélkülisége 7 ponttal nőtt 2008 és 2013 között. A 15-24 évesek 27,2 %-a volt munkanélküli álláskereső 2013-ban.*

Még ha a munkanélküliség vagy az állástalanság csökken is, ez nem jelenti szükségképpen azt, hogy a fiatalok találnak maguknak stabil, megfelelően fizető állást. A 15 és 24 év közötti, részmunkaidőben dolgozó vagy alulfoglalkoztatott fiatalok száma átlagosan megtriplázódott a recesszió által nagyobb mértékben sújtott országokban. Gyakoribbá váltak a szerződéses munkák, ez pedig hozzájárul a munkaerőpiac általános bizonytalanságához.

Egyenlőtlen válasz

A gazdasági válság kezdeti szakaszában sok kormány alkalmazott gazdaságélénkítő csomagokat annak érdekében, hogy növeljék az állami kiadásokat. A recesszió elleni védekezés a nemzeti jövedelmek csökkenéséhez és deficitnövekedéshez vezetett.

A pénzügyi piac felől érkező nyomás sok kormányt költségvetési megszorításokra kényszerített. Az eurózónában bekövetkezett fordulat különösen váratlan volt, és visszaesés mutatkozott a gyermekekre és családokra szánt szociális kiadások összegében.

A szociális védelemmel kapcsolatos válaszok legfőképpen a beavatkozás mértékében és kidolgozásában tértek el. Mikor a költségvetési megszorítások bizonyos országokban – különösen a mediterrán régióban – elkerülhetetlenné váltak, a gazdaság élénkítéséből annak konszolidációjába történő átmenet megnövelte az egyenlőtlenséget és ez a gyermekek életkörülményeinek romlásához vezetett. A válság második szakaszában, az EU országaiban harmadával visszaesett a gyermekszegénység csökkentésének hatékonysága. Az Egyesült Államokban a gyermekek mélyszegénységének mértéke a 2008-ban kezdődött gazdasági válság során jobban emelkedett, mint az 1982-es recesszió során. Ez arra utal, hogy a legszegényebbek számára a szociális háló gyengébb védelmet biztosít most, mint három évtizeddel ezelőtt.

Egy kormány sem volt felkészülve a recesszió kiterjedésére és mértékére, és mind különbözőképpen reagált. Sok olyan ország, ahol a gyermekek kiszolgáltatottabb helyzetben vannak, jobban tette

volna, ha megerősíti a szociális biztonsági hálóit a recessziót megelőző, dinamikus gazdasági növekedésű időszakban, melyet az egyenlőtlenség és a vagyon koncentrációjának növekedése jellemez. A meglévő közintézményeket és programokat támogató kormányok számtalan gyermek esetében segítettek tompítani a válság hatásait. E stratégia alkalmazását talán más kormányok is fontolóra veszik.

Nagy visszaesés

Minden ország nehéz döntésekkel, korlátozott költségvetéssel és egyre súlyosabb recesszióval nézett szembe. A kihívások nagyságát nem szabad alábecsülni. A megszorító intézkedések iránti igények, valamint a kiszolgáltatottabb rétegtől érkező elvárások egyre erősödtek. A kompromisszum kétségtelenül szükséges volt.

Am ha a védekező politikák korábban erősebbek lettek volna, és a recesszió alatt megerősítették volna azokat, hány gyermekben lehetett volna segíteni?

A válság a gyermekeket nevelő háztartások átlagjövedelmére gyakorolt hatásának elemzése alapján elmondható, hogy 2008 és 2012 között a görög családok 14 évnek megfelelő fejlődési lehetőségtől estek el; Izland, Luxemburg és Spanyolország egy teljes évtizedet veszített, és még négy ország (köztük *Magyarország*) közel hasonló eredménnyel zárt.

A gyermekek és családjaik számára a problémák még nem oldódtak meg, sokuknak pedig évekre telik majd, mire jólétük eléri a válságot megelőző szintet. A válsággal szembeni határozott fellépés hiánya hosszú távú kockázatokat jelenthet, ennek köszönhetően többek között megállt a termékenységi ráta növekedése. Nincs olyan régió, mely problémásabb lenne Európánál, ahol az egyenlőtlenség a tagállamokon belül és azok között is folyamatosan nő, veszélyeztetve ezzel az EU 2020 stratégiájának ambiciózus céljait.

A fellendülés gyermekei

Mi vár még azokra a gyermekekre, akiket a gazdasági válságra adott globális válaszok figyelmen kívül hagynak? Amennyiben ez a mellőzöttség továbbra is fennmarad, a gyermekeket érintő válság jóval a gazdasági fellendülés után is folytatódni fog. Jelenleg a társadalmaink hosszú távú jólléte a tét.

A jelentésben található elemzés az alábbi alapelveket és javaslatokat ajánlja megfontolásra a kormányoknak, a gyermekvédelmi stratégiák megerősítése érdekében:

- **Kötelezzék el magukat egyértelműen a gyermekszegénység felszámolása mellett.** A válságra adott válaszaik sorában tegyék első helyre a gyermekek jóllétének kérdését, erkölcsi kötelezettségeiket hangolják össze saját érdekeikkel.
- **„Megmenteni, megelőzni és reményt adni!”** Biztosítani kell a lehetőségeket a gyermekek kiszolgáltatottságának megszüntetésére. A szociális normák minimum szintjének biztosítása pozitív változásokat hozhat.
- **Szolgáltassanak megfelelőbb adatokat megalapozott nyilvános viták lefolytatásához.** A gyermekek jóllétével kapcsolatos információk hozzáférhetőségét, időszerűségét és relevanciáját javítani kell.

1. Bevezetés

„A gyermeknek teljes mértékben felkészülnie kell lennie önálló élet vitelére a társadalomban, valamint őt az Egyesült Nemzetek Alapokmányában meghirdetett eszmények, különösen a béke, az emberi méltóság, a türelmesség, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás szellemében szükséges nevelni.”

– *Gyermekjogi egyezmény, 1989*

Huszonöt évvel azután, hogy az ENSZ Gyermekjogi egyezménye nemzetközi törvénnyé vált, számos rendelkezése továbbra is megvalósításra vár. A fejlett országok pedig, melyek a leginkább képesek lennének az ígéretek megvalósítására, komoly kihívásokba ütköznek. A 2008-as nagy gazdasági válsággal, melyet egy, az Egyesült Államokból induló és a világ minden pontjára kiterjedő pénzügyi összeomlás váltott ki, a recesszió hatásai elérték a gyermekeket is. Az iparosodott országokban aggasztó mértékben nőtt a szakadék a szegény és gazdag családok között. Sok gyermek életében tehát a születési hely meghatározza a jogait és a lehetőségeit.

Ahogy azt az Innocenti Kutatóintézet legfrissebb jelentésének adatai mutatják, az elmúlt időszakban a gyermekek és családjaik egyre nagyobb számban tapasztalnak nehézségeket a legalapvetőbb anyagi vagy oktatási szükségleteik kielégítésében. Az 1930-as évek nagy gazdasági válsága óta nem tapasztalt munkanélküliségi ráta sok család számára lehetetlenné teszi, hogy biztosítsák azt az ellátást, védelmet és lehetőségeket, melyekhez a gyermekeknek joguk van. Ami még ennél is fontosabb, a 2008-as gazdasági válság miatt tanult és hozzáértő fiatalok egész generációja ragad a kielégítetlen elvárások és a tartós kiszolgáltatottság börtönében.

Kétségtelen, hogy az itt ismertetett helyzet minden ország esetében más és más. Az országok kis létszámú, de jelentős csoportja reagált a válságra olyan ambiciózus és jól időzített tervekkel, melyek megóvták a gyermekeket a válság legsúlyosabb következményeitől. Sok más ország a szociális védőháló részleges reformját vezette be az olyan létfontosságú területeken, mint például az egészségügyi ellátás, a lakhatás és az élelmezés. Néhány esetben a kormányok őszinte erőfeszítéseit a pénzügyi piac és a pénzügyi támogatást nyújtó intézmények által támasztott feltételek akadályozták.

Ez a jelentés nem azért készült, hogy a gazdasági visszaesésre konkrét megoldási javaslatokat kínáljon, vagy hogy véleményezze a néhány ország által folytatott megszorító politikákat. Célja inkább az, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy a gyermekek jelenlegi és jövőbeli életét a gazdasági válságra adott globális válaszok figyelmen kívül hagyták és hagyják még most is. Amennyiben ez az elhanyagolás továbbra is fennmarad, a gyermekeket érintő válság jóval a gazdasági fellendülés után is folytatódni fog. Társadalmaink hosszú távú egészsége veszélyben van. Ha van a generációk életében meghatározó pillanat, akkor ez most az.

A jelentés felépítése a következő: A 2. fejezet bemutatja az országok rangsorát, melyek az Innocenti Kutatóintézet által kiadott jelentések legfontosabb eszközei. A táblázatok a válság elejétől kezdve

rangsorolják a változásokat a gyermekszegénység szintje, a válság fiatalokra gyakorolt hatása, valamint Gallup több ízben megismételt, világméretű felmérése alapján. (A Gallup World Poll azt mérte fel, hogy az emberek milyenek értékelik életkörülményeiket az elmúlt öt évben.) A 3. fejezet a gazdasági válság családokra gyakorolt hatását ismerteti, elemzi a gyermekeket érő sokkhatás mértékét, és összehasonlítja más társadalmi csoportok helyzetével. Emellett feltárja, hogy a válság milyen hatással van azokra a fiatalokra, akik a válság közepén próbálnak munkát vállalni, vagy éppen igyekeznek a munkájukat megtartani. A 4. fejezet a válságot megelőző időszakot alapul véve és a különböző kormányok válaszait elemezve kínál magyarázatot arra, hogy miért is történt mindez. Az 5. fejezet összefoglalja a jelentés eredményeit és ajánlásokat fogalmaz meg.

2. Rangsor táblázatok

Az országoknak a gyermekek jóllétét kellene a válsággal kapcsolatos válaszaik legfőbb prioritásává tennie. Nem csak morális kötelességről van szó, hanem a társadalmak saját érdekeiről is.

Az EU és az OECD által létrehozott kutatások és felmérések által betekintést nyerhetünk a válság családokra és gyermekekre mért hatásairól. Az adatok felhasználásával, három fontos rangsort hoztunk létre. Az első a gyermekszegénység 2008-tól mért országonkénti növekedéséről, a második azoknak a fiataloknak az arányáról, akik nem vesznek részt sem az oktatásban, sem a foglalkoztatásban, sem szakképzésben (ún. NEET ráta), a harmadik az egyének életminőségének saját megítéléséről szól.

A rangsor táblázatok mindegyike egy összetett koncepció különböző dimenzióit tárja fel, miszerint hogyan boldogultak a gyermekek a gazdasági válság során.

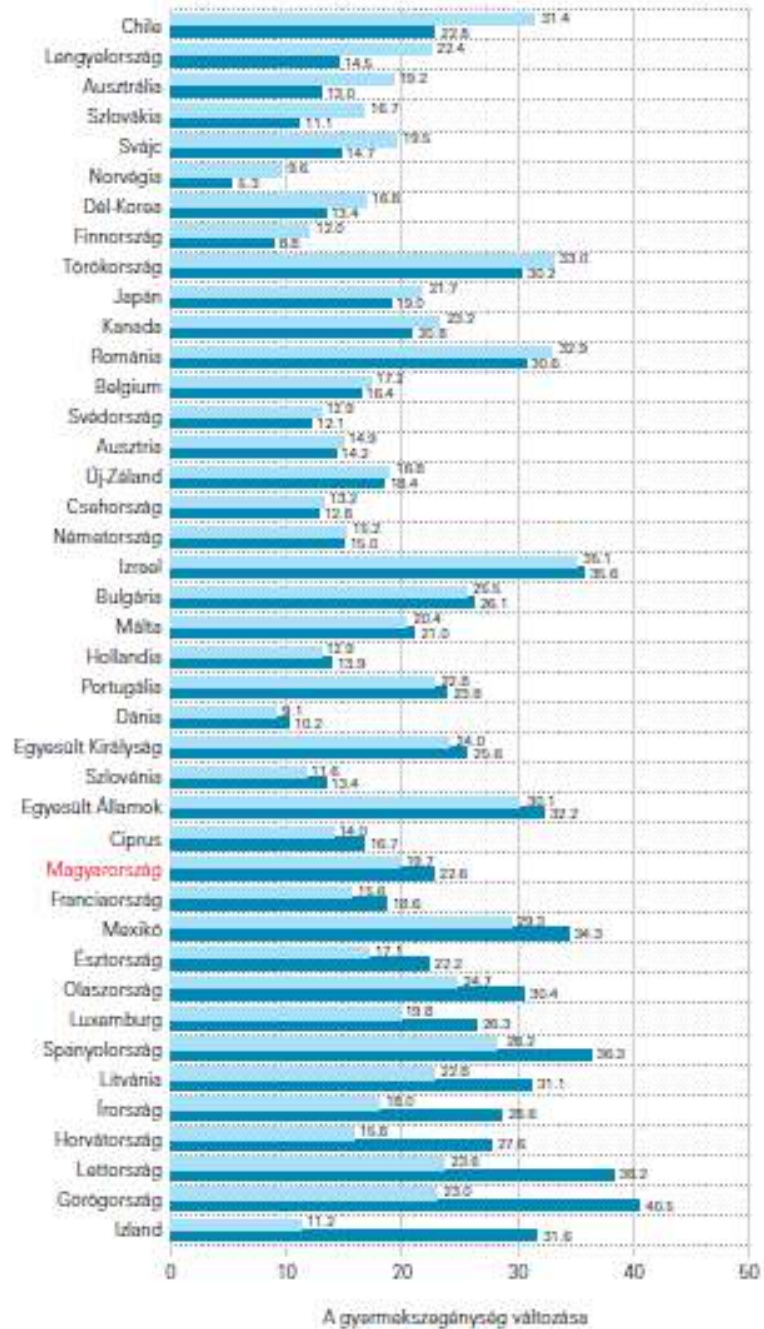
Az első az anyagi szegénységet mutatja be, mely az anyagi jóllétet biztosító szolgáltatások és áruk vásárlásához szükséges források elérhetőségét méri. A második sorrend a fiatalok iskolai és munkaerő piaci helyzetét mutatja be. A harmadik táblázat pedig a Gallup World Poll adatai alapján azt ábrázolja, hogy az egyének hogyan tapasztalták meg ezt a gazdaságilag viharos időszakot.

A rangsorok 2007/2008-tól a legkésőbbi elérhető adatokig mutatják be a helyzetet. A világoskék háttér a felső harmadot mutatja be, a középkék a középső harmadot, a sötétkék pedig a legalsó harmadot.

Míg néhány makroökonómiai mutató a legtöbb gazdag országban a javulás jeleit mutatja, a gazdasági növekedés lassú, a munkanélküliség pedig abnormálisan magas maradt. A válság hatása - főként a gyermekekre - jóval annak enyhülése után is érezhető lesz.

1. rangsor táblázat A gyermekszegénység abszolút változása, 2008-2012

Sorrend	Ország	Változás (2008-2012)
1	Chile	-8.67
2	Langyelország	-7.90
3	Ausztrália	-6.27
4	Szlovákia	-5.60
6	Svájc	-4.60
6	Norvégia	-4.30
7	Dél-Korea	-3.40
8	Finnország	-3.20
9	Törökország	-2.76
10	Japán	-2.70
11	Kanada	-2.44
12	Románia	-2.30
13	Belgium	0.80
13	Svédország	-0.80
15	Ausztria	0.70
16	Új-Zéland	0.40
17	Csohorország	-0.40
18	Németország	0.70
19	Izrael	0.56
20	Bulgária	0.60
20	Málta	0.60
22	Hollandia	1.00
22	Portugália	1.00
24	Dánia	1.10
25	Egyesült Királyság	1.00
26	Szlovénia	1.80
27	Egyesült Államok	2.06
28	Ciprus	2.70
29	Magyarország	2.90
30	Franciaország	3.00
31	Mexiko	5.00
32	Észtország	6.10
33	Olaszország	6.70
34	Luxemburg	6.60
35	Spanyolország	8.10
36	Litvánia	8.30
37	Irország	10.60
38	Hollandorszag	11.80
39	Lettország	14.00
40	Görögország	17.60
41	Ízland	30.40

Az adatok forrása és jegyzetek a Függelékben.

A gyermekszegénység egy gyakran használt mérőszáma a szegénységi küszöb alatt élők aránya. Az 1. rangsor táblázat a 41 EU és/vagy OECD országot rangsorolja a gyermekszegénység változása alapján 2008 és 2012 között. A változást a 2008-as szegénységi küszöbhez képest vizsgáljuk, mely a medián jövedelmek 60%-nál volt meghúzva. A 2012-es adatokhoz ugyanezt a szegénységi küszöböt használva és az inflációt hozzáadva számítottuk ki a szegénységi rátát, így bemutatva a két időszak közötti különbséget. A pozitív számok a gyermekszegénység növekedését mutatják.

A legfontosabb eredmények:

- Az 1. rangsor táblázatban felsorolt 41 ország több mint felében (és a nagy lélekszámú országok legtöbbszörében) érezhető volt a válság hatása. 2008 óta 23 országban nőtt a gyermekek jövedelmi szegénysége, országonként nagy eltérésekkel (például Izraelben 0,55 százalékponttal, míg Izlandon 20,40 százalékponttal).
- A gyermekszegénység leginkább a dél-európai országokban (mint például Görögország, Olaszország és Spanyolország) nőtt a legjobban, akárcsak Horvátországban, a három balti államban, illetve további három államban, Izlandon, Írországon és Luxemburgban. A táblázat alján lévő öt ország esetében a gyermekszegénység 10-20 ponttal emelkedett, mely több mint 50%-os emelkedést jelent.
- 18 országban a családok és kormányok megtalálták az utat ahhoz, hogy a válság legrosszabb következményeit ellensúlyozni tudják, így képesek voltak csökkenteni a gyermekszegénységet. Ez történt Chilében, Finnországban, Norvégiában, Lengyelországban, Szlovákiában. Mindegyik felsorolt országban a szegénység mértékét több mint 30 %-kal csökkentették.
- A válság ideje alatt 2,6 millióval több (6,6 millió) gyermek szegényedett el, mint ahányan 2008 óta ki tudtak lépni a szegénységből (4 millió). A 41 leggazdagabb országban körülbelül 76,5 millió gyermek él szegénységben.
- Az esetek meglepően nagy részében az összehasonlítás elfedi a helyzet valódi súlyosságát. Az országok több mint felében ötből egy gyermek szegénységben él. Görögország, Lettország, Spanyolország esetében a gyermekszegénység 36% feletti. Az Egyesült Államokban a szegénység 32%, Olaszországban 30%.
- *A gyermekszegénység változását vizsgálva Magyarország a 41 fejlett ország rangsorának alsó harmadában, a 29. helyen helyezkedik el. A jelentés szerint 2008 és 2012 között a gyermekszegénységi ráta 3 százalékponttal 22,6%-ra nőtt. Ez körülbelül egy 33.000 fős növekedésnek felel meg. Összehasonlításként, a táblázat alján lévő öt országban, a gyermekszegénység legalább 10 százalékponttal növekedett.*

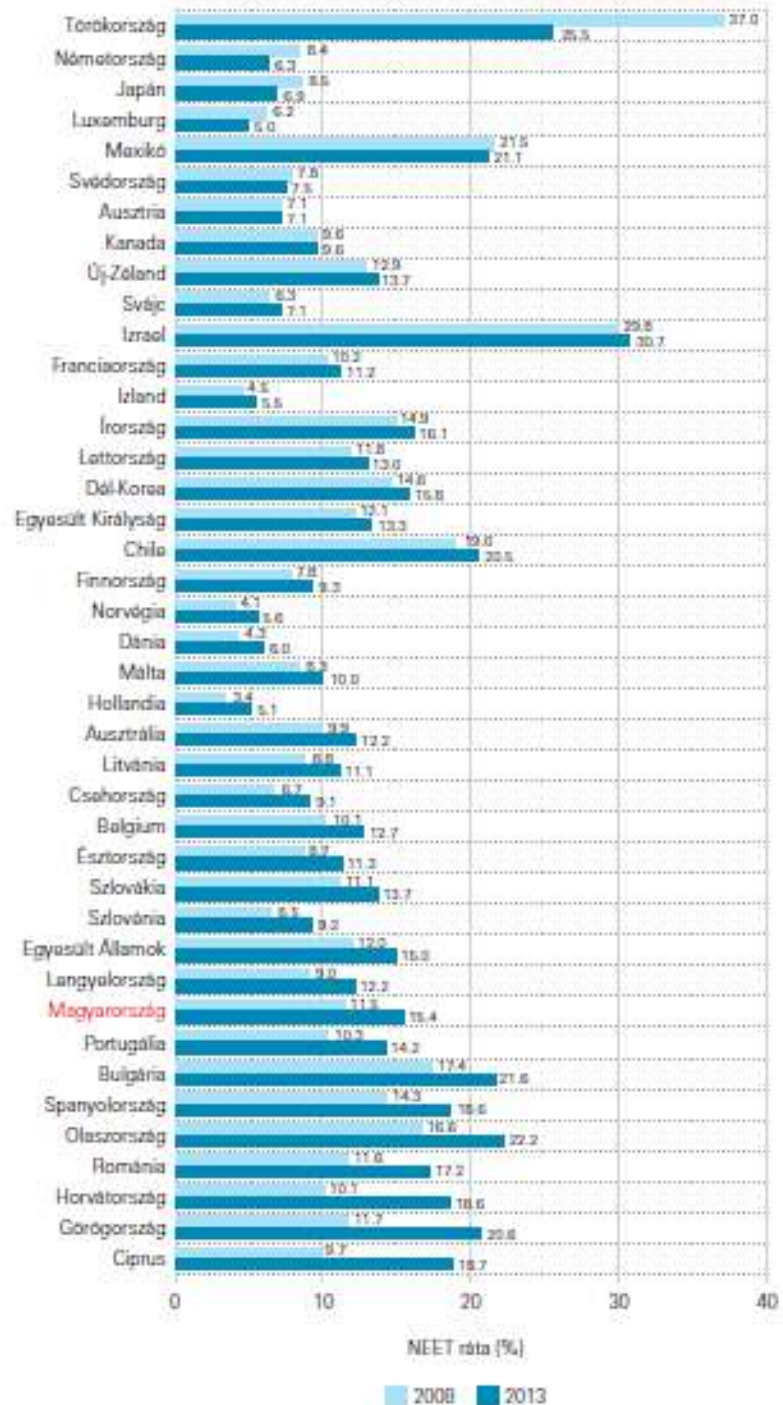
Az adatok értelmezése – 1. rangsor tábla

A jómódú államokban a szegénységet általában a relatív szegénységi küszöbvel definiáljuk, mely az éves medián jövedelem 50 vagy 60 %-nál van meghúzva. Ezt a felfogást alkalmazva, a szegénység mértékében történt változások mindig a jövedelem és a jövedelem elosztásban történő változásokat jelentik. Ennek ellenére ez a jelentés is, egy fix hivatkozási pontot használ, a 2008-as relatív szegénységi küszöböt kiindulópontnak véve - mint egy mérce, mellyel megállapíthatjuk, hogyan változott a gyermekszegénység abszolút mértéke. Ez a mérés kifejezetten hasznos ahhoz, hogy megállapítsuk a válság hatásait még akkor is, mikor egy teljes népesség jövedelmi helyzete megváltozik, és mikor az egyének jövedelmüket szomszédjaikkal, illetve saját körülményeiket a válság előtti állapottal is összevetik. A relatív szegénységi küszöb éves használata elfedi a medián jövedelem teljes visszaesésének hatását a szegénységre. Az Egyesült Királyságban például 2008 és 2012 között a relatív szegénységi küszöb 24 %-ról 18,6 %-ra csökkent a medián jövedelem hirtelen csökkenésének és a relatív szegénységi küszöb újbóli csökkenésének következményeként. Az abszolút (rögzített) indikátor használata során azonban láthatjuk, hogy a relatív szegénységi küszöb a válság kezdete óta valójában 24%-ról 25,6%-ra nőtt.

Az ún. NEET ráta azoknak a 15-24 éves fiataloknak arányát mutatja, akik nem foglalkoztatottak és nem vesznek részt sem oktatásban, sem szakképzésben. A 2. rangsor táblázat 2008 és 2013 közötti NEET ráta alapján összeállt sorrendet mutatja be.

2. rangsor táblázat 15-24 éves fiatalok arányának változása, akik nem vesznek részt sem oktatásban, sem foglalkoztatásban, sem szakképzésben (NEET ráta)

Rangsor	Ország	Változás (2008-2013)
1	Törökország	-11,5
2	Németország	-2,1
3	Japán	-1,5
4	Luxemburg	-1,2
5	Mexikó	-0,4
6	Svédország	-0,3
7	Ausztria	0,0
7	Kanada	0,0
9	Új-Zéland	0,8
10	Svédország	0,8
11	Izrael	0,9
12	Franciaország	1,0
12	Izland	1,0
14	Írország	1,2
14	Lettország	1,2
14	Dél-Korea	1,2
14	Egyesült Királyság	1,2
18	Chile	1,5
18	Finnország	1,5
18	Norvégia	1,5
21	Dánia	1,7
21	Málta	1,7
21	Hollandia	1,7
24	Ausztrália	2,3
25	Litvánia	2,3
26	Csehország	2,4
27	Belgium	2,6
27	Észtország	2,6
27	Slovénia	2,6
30	Svédország	2,7
31	Egyesült Államok	3,0
32	Langyalsország	3,2
33	Magyarország	3,8
33	Portugália	3,9
35	Bulgária	4,3
36	Spanyolország	4,3
37	Csehország	6,0
37	Románia	6,0
39	Hollandia	6,6
40	Görögország	6,9
41	Ciprus	8,0

Az adatok forrása és jogszabályok a Függelékben.

A legfontosabb eredmények:

- A válság nagyon súlyosan érintette a fiatalokat, a NEET ráta a legtöbb EU-s országban drámaian megemelkedett annak hatására. Az abszolút legnagyobb növekedés Horvátországban, Ciprusnál, Görögországban, Olaszországban és Romániában volt, mindegyikben körülbelül 30 %-os vagy magasabb relatív változással.
- Az EU-n belül 7,5 millió fiatal (ez Svájc majdnem teljes lakosságának felel meg) esett a NEET kategóriába, majdnem egy millió fővel többen, mint 2008-ban.
- A nem EU-s OECD országok közül az Egyesült Államokban és Ausztráliában nőtt leginkább a NEET ráta.
- Az összes országot nézve, a NEET rátában tapasztalt legjelentősebb visszaesés Törökországban volt. Habár Törökország az összehasonlítás legjobbja, 2013-ban itt is minden négy fiatalból egy a NEET kategóriájába esett. Hasonlóan Mexikóban, ahol habár a NEET ráta nem változott, mégis minden ötödik fiatal NEET volt.
- Általánosságban elmondható, hogy azokban az országokban, ahol nagyobb visszaesés volt a gazdasági teljesítményben, ott többet szenvedtek a fiatalok. A két kiemelkedő kivétel Luxemburg (ahol a NEET ráta a gazdasági zűrzavar egy speciális időszakában visszaesett) és Lengyelország (ahol a NEET ráta növekedett, a fenntartott gazdasági növekedés ellenére).
- Azokban az országokban, mint Horvátország és Görögország, a fiatalok körülményeinek romlása együtt járt a gyermekszegénység növekedésével, habár úgy tűnik, hogy a két jelenség között nincs szoros kapcsolat. Izland mérsékelte a NEET ráta növekedését, míg a gyermekszegénységben drámai növekedés állt be. Romániában a NEET ráta megemelkedett, míg a gyermekszegénység lecsökkent.
- *Magyarország a NEET fiatalok arányának változása tekintetében az EU és/vagy OECD országok rangsorának alsó harmadában, a 41-ből a 33. helyen szerepel. 2008-ról 2013-ra 4 ponttal 15,4%-ra emelkedett azoknak a 15-24 évesek fiataloknak aránya, akik sem oktatásban, sem foglalkoztatásban, sem képzésben nem vesznek részt. Összehasonlításként, a NEET rátában való legnagyobb emelkedés 9 pont volt (18,7 %-ra).*

Az adatok értelmezése – 2. rangsor tábla

A magas NEET ráta arra utal, hogy az iskolából munkába, vagy az iskolából további oktatásba való átmenet megszakadt, mely hosszú távú egyéni és társadalmi költségekkel jár. A NEET ráta a válság fiatalokra mért hatását jelzi, egy olyan produktív felnőttkor elvesztését, amely a szüleiknek természetes volt.

A válság hatásainak megismerésére egy másik mód lehet az emberek saját, szubjektív tapasztalatainak és észleléseinek vizsgálata. A Gallup World Poll minden évben egy reprezentatív ezerfős mintán megteszi ezt minden országban. A 3. rangsor táblázatban a bemutatott négy kérdés is ebből a felmérésből származik.

3. rangsor táblázat Hogyan változott az emberek élete, saját elmondásuk alapján

Mit mondanak az emberek, amikor a életkörülményeikről kérdezik őket... Az országok rangsora a 2007-2013 közötti változást mutatja be, a Gallup Világ Felmérése alapján. Az első négy oszlopban az országok relatív helyzetét láthatjuk a többi viszonylatában, az 5-ös oszlop pedig azt mutatja, hogy 2007 és 2013 között hány indikátor értéke romlott az adott országban.

Az országok sorrendje, a 2007 és 2013 közötti változás alapján					A változás iránya	Legutóbbi hatások
Ország	1 Az elmúlt 12 hónapban tapasztalt olyat, hogy nem volt elég pénze ahhoz, hogy élelmiszert vásároljon magának vagy a családjának?	2 Átélt ma stresszt?	3 Milyen az étellel való általános elégedettsége?	4 Úgy gondolja, hogy (ország neve) a legtöbb gyermeknek van lehetősége tanulásra és, hogy minden nap növekedjen, vagy nincs?	5 Indikátorok száma, amelyek 2007 és 2013 között romlottak	6 ! = >több mint két indikátor romlott 2011 és 2013 között
Németország	4	9	3	6	0	
Svájc	3	12	8	11	1	
Izrael	4	29	6	2	1	!
Szlovákia	26	13	3	4	2	
Chile	1	32	1	14	1	
Izland	18	16	3	11	2	
Ausztrália	13	6	15	15	1	
Ausztria	4	16	8	21	2	
Japán	8	7	27	8	1	
Bulgária	1	n.a.	11	29	1	
Lettország	28	15	7	5	2	
Svédország	4	11	10	34	2	
Dánia	8	9	28	15	1	
Mexikó	23	8	2	28	2	
Litvánia	29	4	28	1	2	
Dél-Korea	32	2	12	17	1	!
Norvégia	16	21	15	11	2	
Csehország	8	25	12	19	1	
Franciaország	26	5	15	19	1	
Málta	20	25	15	8	2	
Lengyelország	18	20	28	3	3	
Egyesült Királyság	8	25	15	21	2	!
Belgium	13	18	24	17	3	
Olaszország	13	21	36	8	3	
Luxemburg	16	25	15	26	3	!
Új-Zéland	23	1	31	31	3	
Kanada	8	32	15	34	2	
Magyarország	41	18	24	6	3	
Észtország	35	13	15	36	3	!
Horvátország	29	n.a.	15	33	2	
Hollandia	29	30	24	21	4	!
Románia	32	3	33	37	3	
Szlovénia	20	34	12	39	3	
Finnország	20	34	31	21	4	
Egyesült Államok	37	21	33	21	4	!
Portugália	35	21	35	31	4	!
Spanyolország	23	30	40	38	4	!
Írország	32	36	38	30	4	!
Törökország	40	38	37	27	4	!
Ciprus	38	37	38	40	4	!
Görögország	39	39	41	41	4	!

Az adatok forrása és jegyzetek a Függelékben.

A legfontosabb eredmények:

- A jövedelmen és munkaerő piaci helyzeten kívül a válság az emberek életének több más dimenzióját is befolyásolta. A 41-ből 18 országban három vagy több indikátor is a bizonytalanság és stressz érzésének emelkedését mutatja a 2007-2013 közötti időszakban. A legmélyebben érintett országok a táblázat alján csoportosulnak.
- A 41 országból 29-ben a válaszadók növekvő számban számoltak be arról, hogy nincs elég pénzük élelmiszert vásárolni maguknak vagy a családjuknak. Ugyanígy 29 országban nőttek a stressz mutatók. Az országok közel felében csökkent az étellel kapcsolatos elégedettség. A 41-ből 21 országban a válaszadók kisebb része értett egyet azzal az állítással, hogy a gyermekeknek van lehetőségük tanulni és növekedni.
- A válság személyes tapasztalatokra és észlelésekre mért hatása alapján úgy látszik, hogy az még egyáltalán nem ért véget. 13 országban a három és négy negatív válasz aránya még mindig nőtt 2011 és 2013 között (például Görögországban, Írországban, Hollandiában, Spanyolországban, de Magyarországon is).
- Néhány trend arra utal, hogy drámai társadalmi változások elé nézünk. Görögországban, a „ma stresszt éltem át” kérdésre a válaszadók aránya a 49%-os 2006-os szintről 2013-ra 74%-ra nőtt. Az Egyesült Államokban megduplázódott, 10-ről 20%-ra nőtt azoknak a válaszadóknak az aránya, akik azt tapasztalták, hogy nincs elég pénzük élelmiszert venni. Öt országban (Cipruson, Görögországban, Szlovéniában, Spanyolországban és Romániában) 10 és 20 százalékpont közötti mértékben csökkent azoknak a válaszadóknak az aránya, akik szerint a gyermekeknek lehetőségük van tanulni és növekedni.
- *A Gallup Word Poll adatainak összehasonlítása alapján Magyarország 41 országból a 27. helyen áll. A jóllét változását mérő 4 szubjektív indikátorból 2007 és 2013 között a 4-ből 3 indikátor romlott. Egyedül a gyermekek tanulásra és növekedésre való lehetőségét értékelték jobbnak az emberek 2013-ban, mint 2007-ben - ez a fejlett országok között a 6. legtöbb javulást jelentette. A legnagyobb romlást az élelmiszerral kapcsolatos biztonság terén érezték (“nincs elég jövedelem, hogy élelmiszert vásároljak”), mely a fejlett országok között a legnagyobb mértékben romlott.*

Az adatok értelmezése – 3. rangsor tábla

Az országok sorrendje a 4 indikátor alapján számított átlagos pontból származott, melyek mindegyike azt mutatja, hogy hogyan változtak a válaszok 2007 és 2013 között. A legmagasabb számok a legjelentősebb változást mutatják. Az 5. oszlop azt mutatja meg, hogy a teljes időszak alatt a négyből hány válasz volt negatív. Vegyük figyelembe, hogy ezek az adatok a hivatalos statisztikáktól különböző módszertannal születtek, ezért az egyéni adatok vizsgálatakor óvatosan kell eljárni.

Az adatok elérhetősége miatt a táblázat számai a teljes népességre és nem kizárólag a gyermekes családokra vonatkoznak. Ennek ellenére 31 ország esetében, a „nincs elég jövedelem, hogy élelmiszert vásároljak” kérdésnél lehetőség volt szétválasztani a mintát. Abban a 10 országban, ahol a válaszok a legtöbbet változtak, a növekedés (egy ország kivételével) magasabb volt a gyermekes családok esetében.

3. Hogyan alakult át a gazdasági válság a gyermekek válságává?

A válság általi érintettség mérése

Figyelembe véve, hogy a gazdasági válság eltérően hatott az egyes országokra, a válság által érintett országoknak három csoportját különítettük el a felmérésben: a gazdasági válság által erősen, mérsékelten vagy alig sújtott országokat.*

A gazdasági válság által **erősen érintett** csoportba azon országok tartoznak, melyeket a) Nemzetközi Valutaalap/EU/Európai Központi Bank támogatott és azonnal pénzügyi kiigazításokba kezdtek: Magyarország, Észtország, Izland, Litvánia és Lettország. b) Azon országok, melyeknél piaci feszültséget generáló pénzügyi problémák jelentkeztek (a törlesztésleállási kockázat ellen kínált piaci biztosítási cseretranszakciókat mérő CDS ráta meghaladta az 500 bázispontot 2012-ben): Horvátország, Ciprus, Görögország, Írország, Olaszország, Portugália és Spanyolország.

A gazdasági válság által **mérsékelten érintett** országok közé azok tartoznak, melyek nagymértékben eladósodtak (adósságállományuk meghaladja a GDP 60 százalékát) vagy az átlagnál gyorsabban adósodtak el: Ausztria, Belgium, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Hollandia, Izrael, Japán, Kanada, Málta, Németország, Románia, Szlovákia, Szlovénia és Új Zéland.

A gazdasági válság által **alig érintett** országok:** Ausztrália, Bulgária, Chile, Csehország, Dánia, Dél-Korea, Lengyelország, Luxemburg, Mexikó, Norvégia, Svédország és Törökország.

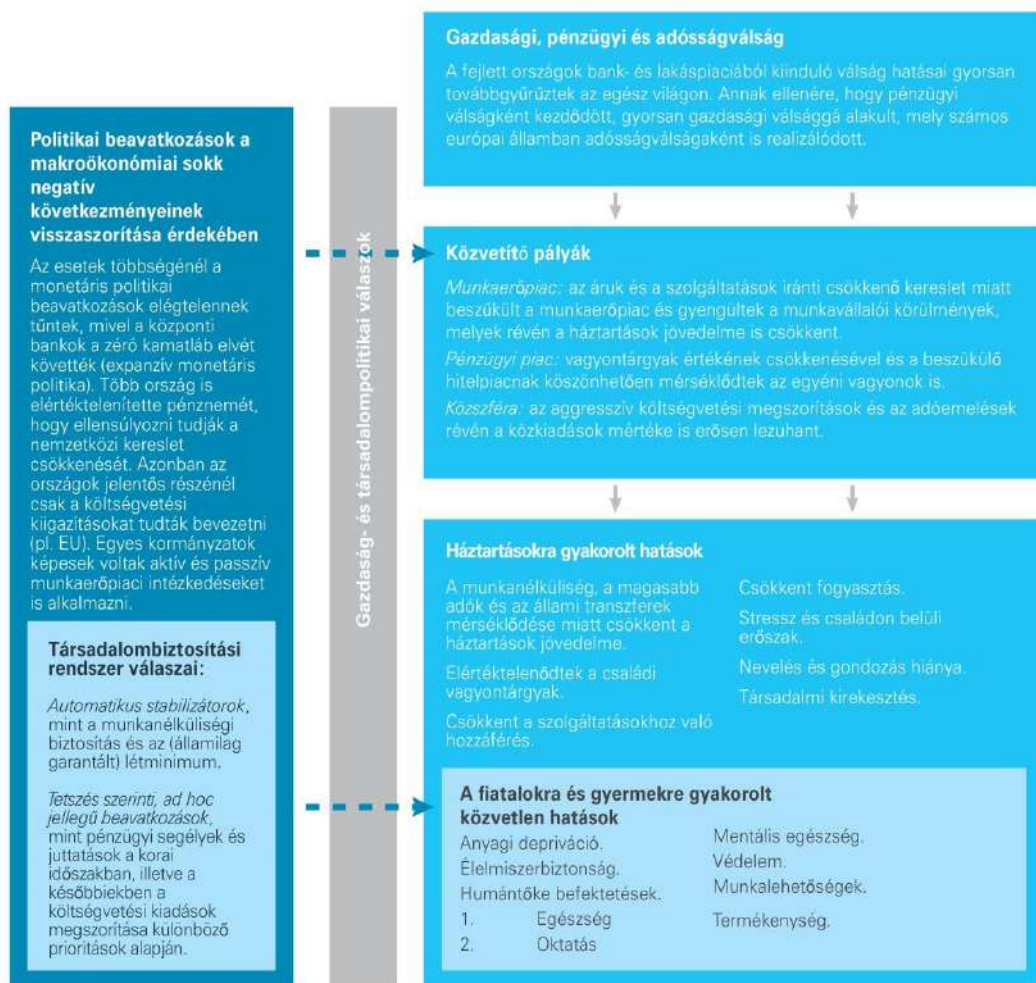
*A felosztás mögötti magyarázatot ld. Natali, L. et al. 'Trends in CHild Well-being in EU COuntries during the Great Recession: A cross-country comparative perspective' Innocenti Workig Paper 2014-10, UNICEF Office of Research, Florence, 2014.

**Bár Luxemburg és Mexikó többet szenvedtek, mint sok más ország a válság alatt, az alig érintett országok közé soroltuk őket, mivel (1) nem érte őket intenzív piaci nyomás, (2) államadósságuk a GDP 60 százaléka alatt maradt. További részletekért ld. Natali, L. et al. 'Trends in CHild Well-being in EU COuntries during the Great Recession'

Jelen fejezetben tanulmányokon és adatsorokon keresztül mutatjuk be, hogy a globális pénzügyi sokk és az azt követő gazdasági visszaesés hogyan vált a gyermekek válságává. Az adatok erőteljes összefüggést mutatnak a tekintetben, hogy minél inkább sújtott egyes országokat a gazdasági világválság, annál inkább csökkent ezen országokban a gyermekek életszínvonala 2008 óta. Tehát azokban az országokban szenvednek a legtöbbet a gyermekek és viselik a válság következményeit a legtovább, melyeket a gazdasági válság a legerősebben érintett.

Alább *elméleti keretben* mutatjuk be azokat a kapcsolódási pontokat, melyek a gyermekeket érintő kockázatokat növelték, ugyanakkor csökkentették a családok és az államok képességét ezek visszaszorítására. Ezeket a kockázatokat kiváltó változók rendkívül sokfélék intenzitásukat és időbeli lefolyásukat tekintve. Két faktor azonban kifejezetten fontos a gyermekes háztartásokra nézve: a szülők munkaerő-piaci pozíciója és az állam korlátozott szociálpolitikai mozgástere ezen családok megsegítésére.

Elméleti keret: A gazdasági válság hogyan alakult át a gyermekek válságává?

Forrás: Natali et al., „Trends in Child Well-being in EU countries during the Great Recession“

A szegénység csapdájában

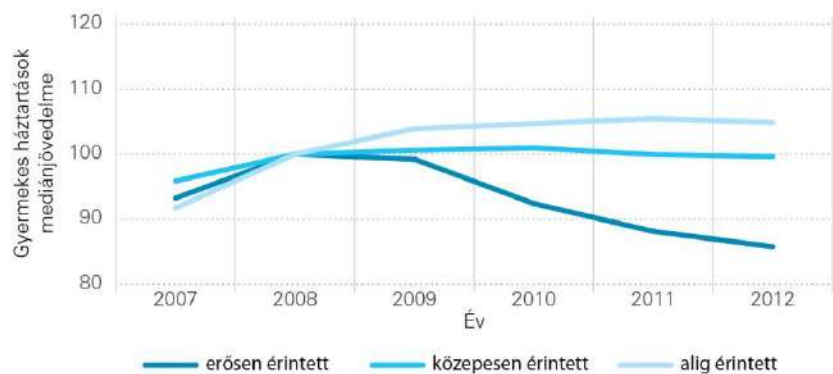
A gyermekek aligha tudják elkerülni a család jövedelmének szignifikáns csökkenéséből és a szülők munkanélküli helyzetéből származó stresszt és nehézségeket. Gyötrelmes és fájdalmas tapasztalatokat szereznek az életszínvonal visszaeséséből fakadóan, és szenvednek a kisebb nagyobb megaláztatásoktól, sértésektől a barátok, osztálytársak előtt. Tudatosan vagy kevésbé tudatosan észlelik a táplálkozásukban bekövetkező változásokat, a sportolási, zenetanulási vagy egyéb pluszórák hiányát, illetve a tanszerekre fordítható keret csökkenését. Extrém esetekben otthonuk vagy országuk elhagyására is kényszerülhetnek.

A szegénység egy önmagát erősítő jelenség. A munkanélküli szülők gyermekei az iskolában is rosszul teljesíthetnek. A rosszabb iskolai teljesítmény stresszt okozhat a családban is, és így tovább. Egy gyermek minél többet vergődik a szegénység csapdájában, annál kevesebb esélye lesz onnan kiszabadulni.

A megélhetés nehézségei

Az 1. és 2. ábra az európai gyermekes háztartások² medián jövedelmét és anyagi gondokkal küzdő arányát mutatják. A háztartásokat a szerint kategorizáltuk, hogy a nemzeteket milyen erősen érintette a gazdasági világválság (lásd 17. oldal). Az első esetben 14 olyan országot figyelhetünk meg (a 30 európai országból), melyeknek medián jövedelme csökkent. Ezek közül 15% körüli csökkenés figyelhető meg az Egyesült Királyságban, Írországban és Spanyolországban, valamint 24% vagy nagyobb csökkenés Görögországban, Írországban és Litvániában.

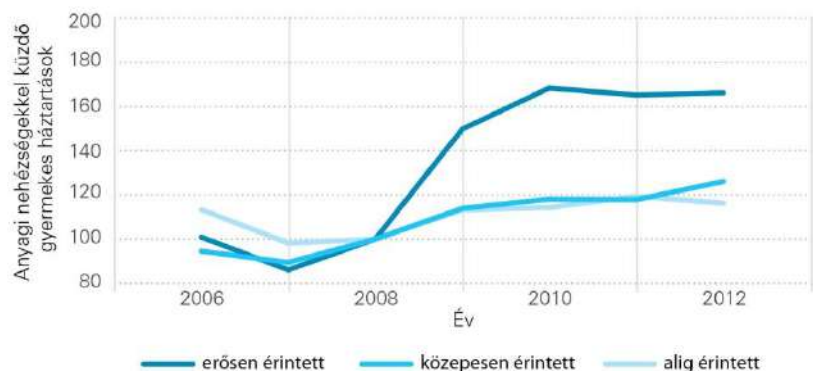
1. ábra Gyermekes háztartások mediánjövedelme Európában (válság hatása szerint)

Forrás: Eurostat. A medián jövedelmet a 2007-es árak szerint mutatja, nemzeti valutában.

Megjegyzés: Nincs adat Ciprusra, Horvátországra és Törökországra nézve.

2. ábra Anyagi nehézségekkel küzdő gyermekes háztartások (válság hatása szerint)

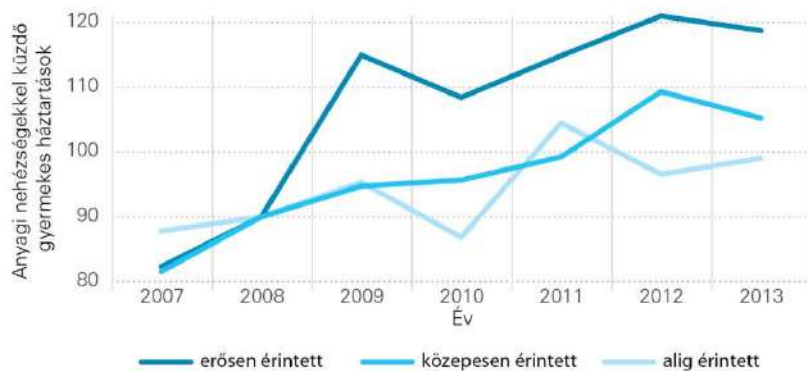
Forrás: Eurostat

Megjegyzés: Nincs adat Horvátországra és Törökországra nézve, illetve hiányzik; Írország (2012), Svájc (2006)

² EU28, Izland, Norvégia, Svájc és Törökország.

Ezt a csökkenő trendet a 3. ábra is visszaigazolja, mely azt mutatja, hogy a családok miként vélekednek körülményeik változásairól. Az összes kategóriában átlagosan nőtt azon háztartások aránya, amelyek jövedelmüket tekintve - szubjektív véleményük alapján - „nagyon nehéz” helyzetbe kerültek, legnagyobb intenzitással a válság által erősen érintett országokban.³

3. ábra Háztartások aránya, amelyek háztartási jövedelmüket tekintve „nagyon nehéz” helyzetben lévőeknek tartják magukat (válság hatása szerint)

Forrás: Gallup World Poll

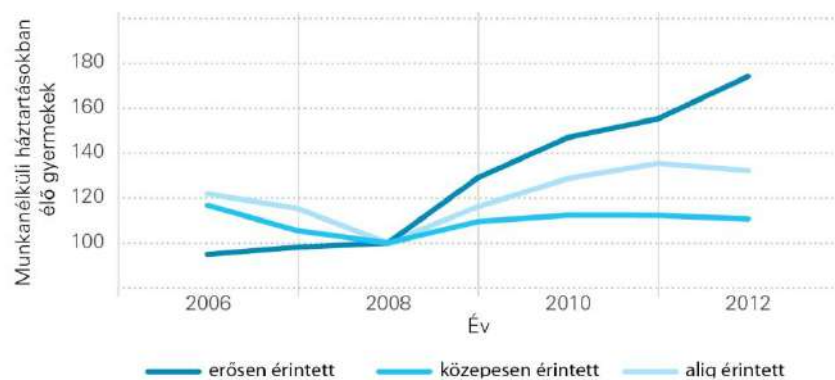
Megjegyzés: Az ábra a riportban található 41 ország közül az alábbiakat nem tartalmazza: Ausztíra, Ciprus, Írország, Izland, Luxemburg, Málta, Norvégia, Portugália, Svájc, Szlovákia és Szlovénia

Munkanélküli szülők gyermekei

Ezen negatív változások háttérében a munkaerőpiacról való kiszorulás és a szociális kiadások terén történő megszorítások húzódnak meg. 2008 és 2012 között a magas gyermekszegénységet mutató országokban növekedett meg leginkább a teljesen munkanélküli háztartások száma. Az UNICEF saját kutatása alapján Portugáliában és Spanyolországban megduplázódott, Dániában megháromszorozódott az aktív kereső nélküli gyermekes háztartások aránya. A legmagasabb abszolút növekedést (5% felett) Bulgáriában, Görögországban, Írországban és Spanyolországban figyelhetjük meg.

A 4. ábra az országok gazdasági válság kategorizációja alapján mutatja meg a gyermeket nevelő háztartások munkanélküliségi trendjét. A munkanélküliségi ráta emelkedésének következményeire az OECD jelenlegi jelentése mutat rá: „Az országok többségében a munkaképes korúak több mint nyolcada él olyan háztartásokban, melyekben mindenki munkanélküli.

4. ábra Munkanélküli háztartásokban él gyermekek aránya (válság hatása szerint)

Forrás: Eurostat

Megjegyzés: Nincs adat Izlandra, Norvégiára, Svájcra és Svédországra

³ Ez az adat az összes háztartásra vonatkozik, a gyerekes és a gyerek nélküliekre egyaránt.

Az állami redisztribúció és a szociálpolitika eszközeinek sikere nagymértékben attól függ, hogy mennyire tudnak anyagi biztonságot teremteni olyan családoknak, melyekben nincsen munkából származó jövedelem.”⁴

A dolgozó szegények és más sérülékeny csoportok

A kétgyermekes háztartásoknak átlagosan 40%-kal magasabb kiadási szükséglete van, mint a gyermektelen háztartásoknak. Ennek következményeként a kétgyermekes háztartásoknak nagyobb esélye van az elszegényedésre. Ha ehhez még további kockázati tényezőket is hozzáveszünk, mint például a migráns lét vagy az egyszülős családban élés, akkor az elszegényedésre való esély megsokszorozódik. Az egy vagy több gyermekkel rendelkező háztartásokban a „dolgozó szegénység” elszegényedési esélye 7%-ról 11%-ra nő (hiába vannak aktív tagjai a munkaerőpiacon a háztartásnak, a jövedelmük a szegénységi küszöb alatt marad), az egyedülálló szülők esetében pedig ennek esélye majdnem megduplázódik (20,2%). A válság által erősen érintett országokban a nem várt anyagi kiadásokkal küzdő egy- vagy többgyermekes háztartások aránya átlagosan 60%-kal nőtt. Ily módon számos háztartás számára reális veszély lett a deklasszáció, a középosztálybeli pozíció elvesztése.

Európa: Kevesebb jövedelem és védelem, nagyobb anyagi nélkülözés

A családok általános anyagi jóllétét a „súlyos anyagi depriváció” indikátor ragadja meg a legjobban. A 0-17 év közötti gyerekek súlyos anyagi nélkülözésben élnek, amennyiben a háztartás, amelyben élnek, az alábbiak közül legalább négy igényt nem tud kielégíteni vagy biztosítani: 1) lakbér, jelzálog vagy rezsiköltségek fizetése, 2) lakásfűtés, 3) váratlan anyagi kiadások kifizetése, 4) rendszeres hús- és proteinfogyasztás, 5) nyaralás, 6) televíziókészülék, 7) mosógép, 8) gépjármű, 9) telefonkészülék.*

2008-ban az addig pozitívnak tűnő szegénységi trendben a korábbi évekhez képest hirtelen törés volt megfigyelhető. A válság első periódusában (2008-2010) a súlyos anyagi deprivációban élő gyermekek aránya élesen megnőtt a válság által erősen sújtott országokban, és nagyjából stabil maradt a többiben. 2010 után a nélkülözés mértéke mindenhol erősödött. Az európai országok kétharmadában figyelhető meg a súlyos anyagi depriváció növekedése 2008 után (lásd 5. ábra), mely abszolút értékét tekintve leginkább Cipruson, Görögországban és Magyarországon mélyült el. *A gyermekek körében a súlyos anyagi depriváció aránya Magyarországon a harmadik legmagasabb az európai országok közül, és 2008-hoz képest itt növekedett a legnagyobb mértékben.* Relatív értelemben a súlyos, gyermekeket érintő anyagi depriváció a kétszeresére nőtt Görögországban és háromszorosára Izlandon, noha korábban mindkét országban viszonylag alacsony mértékű volt. *Az 5. ábrán látható, hogy Magyarországon már 2008-ban relatíve magas értékkel találkozunk a többi európai országhoz képest a gyermekeket érintő súlyos anyagi nélkülözés mértékét tekintve, mely tény még inkább súlyosbítja a növekedést mutató tendenciát.* Ezen adatok alapján elmondható, hogy a válság által erősen érintett országokban a komoly nélkülözésben élő gyermekek száma közel a duplájára nőtt az elmúlt négy évben.

⁴ OECD: Társadalmi körkép 2014, 21.o.

Az elszegényedés mértékének ilyen nagyfokú változását érdemes jobban szemügyre venni. A 30 vizsgált európai országban a súlyos anyagi nélkülözésben élő gyermekek száma 2012-re 11,1 millióra nőtt, amely 1,6 millióval több, mint amekkora 2008-ban volt. Ezt a negatív trendet több egymással összefüggő – nem feltétlenül egyirányú – folyamat alkotja. Egyrészt jelentősen csökkent a nélkülöző gyermekek száma Németországban és Lengyelországban (mintegy 300 ezer fővel), másrészt példa nélkülien megnőtt négy országban: Egyesült Királyság, Görögország, Olaszország és Spanyolország. 2012-ben az anyagi nélkülözésben élő gyermekek közel fele (44%) három országban élt: az Egyesült Királyságban (14%), Olaszországban (16%) és Romániában (14%).

A 2013-as évre vonatkozó ideiglenes becslések alapján az látszik, hogy pár ország – nevezetesen Észtország és Litvánia – 2012-ben megindult az újraépítkezés útján. Azonban továbbra is jelen vannak olyan kockázati tényezők, melyek aggodalomra adnak okot. A súlyos anyagi deprivációt jelző indikátor rosszabbodása jellemzően az azt alkotó lista első öt tételéhez kapcsolható, melyek a legérzékenyebbek a háztartások jövedelmi szintjére. A válság elhúzódása miatt, az anyagi nélkülözés indikátorhoz tartozó utolsó négy tétel (a tartós fogyasztási cikkek) hiánya valószínűleg tovább fog romlani az elkövetkező időszakban, mivel a nélkülöző háztartások várhatóan nem fognak tudni anyagi helyzetükön érdemben javítani.**

Ha az egy- vagy többgyermekes háztartások szegénységi helyzetét érintő válság hatásait komplexebben szeretnénk feltérképezni, akkor érdemes a relatív jövedelmi szegénységi helyzetet és az anyagi deprivációt együttesen vizsgálni. Görögország és Izland esetében – két olyan országban, amely a gyermekszegénység változását mutató rangsor táblázat alsó helyein szerepel – nem csak a szegény gyermekek száma nőtt abszolút mértékben, hanem ugyanígy növekedés figyelhető meg a komoly anyagi nélkülözést mutató változóban is. A szűkös anyagi háttérrel rendelkező és súlyos mértékben nélkülöző gyermekek aránya megháromszorozódott Görögországban, és ugyanez az érték a négyszeresére nőtt Izlandon.

* de Neubourg, C. et al. (2012) *Child Deprivation, Multidimensional Poverty and Monetary Poverty in Europe*, Innocenti Working Paper No. 2012-02, UNICEF Innocenti Research Centre, Firenze.

** McKnight, A.(2013) *Measuring Material Deprivation over the Economic Crisis: Does a re-evaluation of „need” affect measures of material deprivation?* Gini Policy Paper 4, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.

Magyarországi szegénységi és nélkülözési mutatók

Az elmúlt húsz évben a visegrádi országok mindegyike megtapasztalta az elszegényedést. A térség lakossága a rendszerváltásokkal bekövetkező transzformációs válság negatív hatásait még elfogadhatónak tartotta, azonban a gazdasági világválsággal egy újabb negatív fordulóponttól, illetve egyes esetekben visszaesésről beszélhetünk a szegénységi mutatókban. Magyarországot a gazdasági és pénzügyi válság erősebben sújtotta, mivel a gazdaság visszaesése már korábban elkezdődött a többi európai országhoz képest. Hazánkban a jövedelmi szegénység és a munkanélküliség aránya is konstans nőtt 2008 és 2012 között, miközben az anyagi depriváció kis mértékben növekedett.

A Társadalmi Házteremtés Monitor elemzése szerint a gyermekszegénység a rendszerváltás óta nem volt ilyen magas Magyarországon, 2009 és 2012 között 20%-ról 25%-ra nőtt. Nőtt azon gyermekes háztartások

aránya, melyekben nincs megfelelő fűtés (18%-ról 28%-ra), rendszeresen nem tudják a közműszámlákat (30%-ról 38%-ra) vagy a nem várt költségeket kifizetni (80%-ról 88%-ra).

A gyermekek anyagi deprivációjának mértéke is riasztó. A Tárki Háztartás Monitor adatai szerint 2013-ban a gyermekek magas nélkülözési indexe az EU27 tagállamai között az egyik legrosszabbnak számított, a súlyos anyagi depriváció előfordulásának kockázata 44% volt. Az UNICEF-TÁRKI-Chello 2012-es gyermekjóléti kutatása⁵ szerint, mely a fent bemutatott általános deprivációs indikátoroktól eltérő, kifejezetten a gyermekekre vonatkozó nélkülözési mutatók alapján készült, a magyarországi gyermekek 51%-a számít nélkülözőnek.

Élelmezés, lakhatás és gondoskodás

A családi bevételekben megjelenő hiány különösen rosszul érinti a gyermekeket. A gyermekek jóllétét nagyban befolyásolja az ételviszonyok, amit elfogyasztanak, a hely, ahol élnek, a szüleikkel és barátaikkal eltöltött közös idő mennyisége és minősége, valamint a közszolgáltatásokhoz való hozzáférésük és jogosultságaik.

Élelmiszerhez való hozzáférés

A változatos és egészséges napi ételviszonyok- és tápanyagbevitel, melyben a zöldség- és halfogyasztás is jelen van, nagymértékben visszaesett a tárgyalt időszakban a válság által erősen érintett országokban. 2008 óta az alábbi országokban megduplázódott azon egy vagy több gyermekkel rendelkező háztartások aránya, melyek nem képesek legalább kétnaponta hús, hal és/vagy zöldségféléket biztosítani maguknak: Észtország, Görögország, Izland és Olaszország. Az UNICEF Nemzeti Bizottságainak jelentései szerint az alultápláltság elleni küzdelem jegyében az állami és közösségi ételviszonyellátásnak számos új alternatívái jelentek meg az iskolai étkeztetés, az ételviszonybankok és az ételviszonyjegyek formájában.

Magyarországon a szegény családok közel felének nem jut elég pénz ételre, a szegénységben élők körében 3% az éhezők aránya (és ennél magasabb a rosszul és egészségtelenül étkezők aránya). „A gyermekszegénységben élők 6%-a nem jut napi háromszori étkezéshez (és a hétvégi vagy nyári arányok ennél nagyobbak is lehetnek), továbbá 19%-uk nem jut naponta gyümölcsökhöz.”⁶ A Tárki 2013-as Háztartás Monitor elemzése szerint 2012-ben a gyermekek 46,5%-a nem engedhet meg magának napi egyszeri hús, hal vagy azzal egyenértékű vegetáriánus étel fogyasztását.

Lakhatási viszonyok

Számos országban a gazdasági válság következményeként a lakáshitelek miatti fizetőképzetlenség, az ingatlanelárverezések és kilakoltatások tragikus realitásai lettek a mindennapi életnek. Spanyolországban 244 ezer kilakoltatást regisztráltak 2008 és 2012 között. 2013-ban Írországból 400 ezer olyan lakáshitel volt, melynek összege meghaladta a lakások önértékét. 2013-ban Görögországban 60 ezer háztartás nézett szembe az azonnali kilakoltatás veszélyével.

A háztartások kiadásainak fedezése sokak számára már azelőtt nehézséget okoz, mielőtt a fizetőképzetlenség vagy a kilakoltatás veszélye fenyegetné őket. A lakbér, a jelzálog és egyéb

⁵ UNICEF Magyar Bizottság (2012) *Te hogy vagy? Gyermekjóléti jelentés*. <http://unicef.hu/-/minden-2-magyar-gyermek-veszelyben> Letöltés: 2014. október

⁶ Ferge Zsuzsa: *A magyarországi szegénységről*. http://www.fszek.hu/szociologia/szszda/ferge_moi.pdf. Letöltés: 2014. október

lakhatással kapcsolatos költségek fizetése általában a családi költségvetések legnagyobb részét kitevő kiadások. Az Európai Unió 19 országában 2008 óta megnőtt az olyan gyermekekkel élő családok aránya, akik lakhatási költségek terén túlterheltek és anyagi nehézségekkel küzdenek. Egyes esetekben a megfizethető lakhatás hiánya gyermekhajléktalansághoz és más extrém következményekhez vezet.

Az Eurostat mérése szerint az átlagos magyar háztartás jövedelmének 25,3%-át költi lakásfenntartásra, és a háztartások közel egyharmadának jelent komoly problémát a lakhatási kiadások megfizetése.⁷

2008 után Magyarországon a lakáspiaci árak jelentős mértékben csökkentek, a használt lakások ára 13,9%-kal csökkent, átlagosan 10,7 millió forintról 9,1 millió forintra.⁸ Ezt a trendet azonban nem követték a lakáspiaci tranzakciók számarányai a lakáshitelezés lehetőségeinek beszűkülése és a bankok csökkenő kockázatvállalási hajlandósága miatt. A jelentős jövedelmi egyenlőtlenségek miatt a legalsó jövedelmi ötödbe tartozó családok számára továbbra is megfizethetetlen az elfogadható minőségű és elhelyezkedésű saját lakás.⁹

2012 novemberében a Központi Hitelinformációs Rendszerben (KHR) a nyilvántartott (90 napnál hosszabb idejű és a minimálbér háromszorosát meghaladó) hátralékkal rendelkező adósok száma meghaladta a 810 ezer főt. A mulasztások száma a másfél milliót is meghaladta, ami 2009 decemberéhez képest 50%-os növekedést jelent.

A jogszabályi tiltás ellenére Magyarországon számos gyermeket választanak el szüleiktől anyagi okok miatt, többnyire a lakhatási viszonyok elégtelensége miatt. A probléma orvoslására az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága is felhívta a figyelmet.¹⁰

A szülővel együtt töltött idő és gondoskodás

A jövedelmek csökkenése és az ezzel járó stressz nagyban befolyásolja a szülők gyermekeikkel együtt töltött idejének mennyiségét és minőségét. Az általános vélekedéssel szemben, a szülők szűkösszabaddideje inkább a szegényebb családokat jellemzi. A hosszú munkaidő, a kevesebb otthoni segítség, a szabadidős tevékenységek hiánya mind-mind gyengítik a családon belüli kapcsolatokat és negatívan hatnak a gyermekek mentális és érzelmi fejlődésének kritikus időszakában. Meglátásunk szerint a gazdasági válság alatt komoly romlást mutató fogyasztói bizalom index (Consumer Sentiment Index) összefüggésben áll a helytelen szülői magatartással. Különösen az alacsony fogyasztói bizalmi indexszel rendelkező családoknál figyelhető meg a háztartáson belüli erőszak magasabb előfordulási esélye, mely gyakran a gyermekvédelmi szolgálatok intézkedésével ér véget.

⁷ Eurostat Survey on Income and Living Conditions (SILC): Share of housing costs in disposable household income, by type of household and income group, 2012 (ilc_md01); Eurostat Survey on Income and Living Conditions (SILC): Housing cost overburden rate by household type, 2012 (ilc_lvho07e).

⁸ KSH Statisztikai Tükör VII. évfolyam 25. sz.

⁹ Hegedűs József-Horváth Éva: Éves jelentés a lakhatási szegénységről 2012. Városkutatás Kft., Habitat for Humanity

¹⁰ ENSZ Gyermekjogi Bizottságának Záró Észrevételei Magyarország 3-4-5. időszakos jelentéséről, 2014. 7.o. http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fHUN%2fCO%2f3-5&Lang=en. Letöltés: 2014.október.

Az UNICEF-Tárki-Chello 2012-es gyermekjóléti kutatása szerint¹¹ a gyermekek a közösségi / társas szükségletek területén vannak leginkább kitéve a gyermekek a nélkülözésnek, megfosztottságnak. A gyermekek harmada (35%) nem tud elmenni nyaralni, míg 29%-uk esetében a szabadidős tevékenységekben való részvétel (sport, művészetek, közösségi játék, tehetséggondozás, stb.) is korlátozott.

Alapvető közszolgáltatások és ellátások

Ahogy egy háztartás jövedelmi helyzete és életkörülményei romlanak, úgy növekednek a gyermekek életfeltételeit veszélyeztető kockázatok. Ezt súlyosítja, hogy az őket támogató állami és közintézmények kapacitása egyáltalán nem olyan ütemben fejlődött az egészségügy és az oktatás kritikus területekein, mint amennyire azt a megnövekedett problémák igényelnék. 2008 óta a válság által erősen és mérsékelten érintett európai országokban szignifikánsan megnövekedett azon fiatalok aránya, akik nem részesültek megfelelő egészségügyi ellátásban. 2010 óta az OECD országok több mint egyharmada csökkentette a közoktatásra fordított kiadásait, és számos ország befagyasztotta azt. Ezeknek a megszorításoknak mind rövid, mind hosszútávon lesznek negatív hatásai.

Magyarország esetében is hasonlóan alakultak az oktatási kiadások: a vizsgált időszakban a GDP százalékában mért oktatási kiadások általában véve csökkentek, az alapfokú oktatásban 2009-től, a középfokú oktatásban pedig már 2008-tól. A mutató értéke 2009-ben az uniós átlag alá csökkent, és az EU tagországok rangsorában a 17. helyen szerepel, Lengyelországgal és Németországgal holtversenyben.¹² A KSH adatai szerint az oktatási kiadások a GDP százalékában 2008-ról 2012-re 4,77%-ról 4,31%-ra csökkentek.¹³

A gyermekek szenvedtek a legtöbbet?

Hogyan hat a gazdasági válság az egyenlőtlenségre? Az egyenlőtlenség mérséklődik, ha a jobb módú háztartások jövedelme csökken és a társadalom szegényebb rétegeit a szociálpolitika intézkedések és a szociális háló támogatásai fenntartják. Az egyenlőtlenség azonban megnövekedhet, ha a gazdasági recesszió inkább a rosszabb jövedelmi helyzetben lévő társadalmi rétegeket érinti. Végül soron a gazdasági válság és az azt követő recesszió negatív hatásainak elterjedése inkább a már meglévő gazdasági struktúrától, a szociális biztonsági hálótól és legfőképp a politikai válaszoktól függ, mintsem a gazdasági válság mélységétől.

Ahhoz, hogy meg tudjuk állapítani, hogy a gazdasági válság aránytalanabban érintette-e a gyermekeket, meg kell vizsgálnunk, hogy a jövedelemeloszlás szerint átlagos anyagi és jövedelmi helyzetben lévő gyermekekhez képest hogyan alakult a legszegényebb gyermekek helyzete. A szegénységnek hagyományosan nagyobb eséllyel kitétt csoportok mellett (mint például az idősek), a

¹¹ UNICEF Magyar Bizottság (2012) *Te hogy vagy? Gyermekjóléti jelentés*. <http://unicef.hu/-/minden-2-magyar-gyermek-veszelyben> Letöltés: 2014. október

¹² KSH (2013) *Óvodától a munkahelyig*. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ovoda_mhely11.pdf Letöltés: 2014. október

¹³ Az oktatási kiadások a GDP százalékában: az állami költségvetés összes oktatási kiadását mutatja meg a GDP százalékában. Input jellegű mutató, idősorban a humán tőkébe befektetett beruházások változását méri, azaz azt, hogy az ország gazdasági lehetőségeihez képest hogyan alakulnak az oktatásra. KSH: *Oktatási befektetések*. http://www.ksh.hu/thm/2/indi2_2_2.html Letöltés: 2014. október

különösen sérülékeny csoportokban élő gyermekek helyzete is felmérésre került, mint például a migráns csoportokban-, az egyszülős és/vagy a munkanélküli háztartásokban élő gyermekeké.

Szegénység és területi egyenlőtlenségek Magyarországon

Az egyenlőtlenség kérdéskörének tárgyalásakor fontos kiemelni, hogy Magyarországon különösen nagymértékű a területi differenciálódás. Egy 2010-11 fordulóján készült tanulmány „három részre szakadt Magyarországot” említ; a szerzők Budapest, a leghátrányosabb helyzetű (LHH) régiók és „az ország többi része” közti különbségeket mutatják be.¹⁴ Ezek a kategóriák ugyan korántsem homogének, ám e három csoport átlagos tulajdonságai nagyon különbözőnek bizonyultak néhány lényeges szempontból. A budapestiek egy főre, illetve egy fogyasztási egységre vetített jövedelme például nagyjából kétszerese volt az LHH régió átlagos lakójáénak; ez utóbbiakban lényegesen több ember megélhetése függ valamilyen transzferjövedelemtől, mint az ország más pontjain; illetve az itt élők iskolai végzettsége lényegesen elmarad az országos átlagtól.

A hátrányos helyzetű térségek lakói helyzetük megoldását az elsődleges munkaerő-piacon való elhelyezkedésben látják, de jelenleg az általuk elérhető távolságban lévő munkalehetőségek száma a gazdasági recesszió miatt nagyon korlátozott, szinte semmi esély nincs az elhelyezkedésre. A mobilitást lehetővé tevő infrastruktúra elmaradottsága passzivitásba kényszeríti az elmaradott régiókban élőket ily módon koncentrálni területileg a szegénységet. A falusiak között kétszer akkora a szegények - az egy főre számított jövedelmi átlag hatvan százaléka alatt élők - aránya minden korcsoportban, mint a fővárosban.¹⁵

A válság hatásai a legszegényebbekre

A legszegényebb gyermekek helyzete tovább súlyosbodott a legtöbb vizsgált országban 2008 óta. A szegénységi rést mutató indikátor a szegénység mélységét méri (lásd 7. ábra), mely a szegénységi küszöb alatt élő személyek medián nettó összjövedelme és a szegénységi küszöb közötti távolság a szegénységi küszöb százalékában kifejezve.

A gyermekekre vonatkoztatva a gazdasági válság által erősen érintett országokban ez az arány

a recesszió előrehaladtával erősödött. Az elszegényedő országok mindegyikében nőtt a szegénységi

7. ábra A szegénységi rés változása és az abszolút szegénységi küszöb alatt élő népesség létszáma (2008-2012)

Forrás: Eurostat abszolút szegénységi mutató, EU-SILC szegénységi rés mutató

¹⁴ Tausz Katalin – Simon Dávid: A három részre szakadt Magyarország. Esély 2011/4.

¹⁵ Civil Jelentés a Gyerekesélyekről, 2011 Gyerekesély Közhasznú Egyesület, Budapest, 2012

rés, amely a szegénység elterjedését és elmélyülését is jelzi. A gyermekek 2013-ban Görögországban és Spanyolországban a szegénységi küszöb alatt alacsonyabban helyezkedtek el, mint 2008-ban. Fontos megjegyezni, hogy a gyermekeket érintő szegénységi rés értéke olyan országokban is növekedett, ahol az általános gyermekszegénységi helyzet javult. Ilyen országok voltak például Belgium és Szlovákia is, ahol a legszegényebb gyermekek megsegítését célzó adóreformok és szociális transzferek nem bizonyultak elég hatékonynak.

Magyarországon a gyermekek szegénysége mélyült. A gyermekszegénységi rés 5,7 ponttal nőtt: 2012-ben a jövedelmi szegénységben élő gyermekek átlagosan távolabb voltak a szegénységi küszöbtől, mint a 2008-ban szegények.

Szegénységi rés alakulása Magyarországon

A szegénység mélységét vizsgálva a 2012-es Tárki Háztartás Monitor megállapítása szerint: „Az átlagosnál (22%) is magasabb volt a szegénységi-rés arány a gyermekek (28%), nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők (40%), az aktív korú munkanélküli vagy inaktív (34%) és a nyugdíjas korú háztartásfővel élők (35%), a roma nemzetiségű háztartásfővel élők (39%), egyedül élő 65 év alattiak (50%), egyszülős háztartásban élők (44%) és a sokgyermekes családokban élők (34%) körében.” (Tárki Háztartás Monitor 2012, 46 o.)

A válság hatásai a legsebezhetőbb csoportokra

A fentebb vázolt szegénységi trendek nem fejezik ki kellő mértékben a legsebezhetőbb csoportok helyzetét; az olyan gyermekekét, akik migráns-, egyszülős-, nagycsaládos vagy munkanélküli háztartásokban élnek. Ezen csoportok romló életkörülményeit és esélyeit már a korábbi UNICEF jelentésben is (RC 10) kifejtettük, melyben felhívtuk a figyelmet az őket védő szociálpolitikai intézkedések és akciók fontosságára. A legújabb adatok szerint a fenti csoportok felülreprezentáltak és konzisztensen vannak jelen a társadalom legszegényebb rétegeiben. Szegénységi helyzetük súlyos voltára nem lehet elégszer felhívni a figyelmet, a megsegítésük érdekében hozott intézkedések a legtöbb esetben vagy csak átmenetiek, vagy a recesszió miatti gazdasági megszorítások következtében az elsők között sikkadnak el.

Roma gyermekek helyzete Magyarországon

Magyarországon a roma szülők körében az átlagosnál lényegesen magasabb az alacsony iskolázottságúak, a tartós munkanélküliek, a legalacsonyabb jövedelmi kategóriába tartozók és a hátrányos helyzetű régiók kistelepüléseiben élők aránya. Vagyis a roma gyerekek az átlagosnál jóval nagyobb arányban élnek halmozottan hátrányos helyzetű, szegény családokban és egészen kis településeken, gyakran nehezen elérhető telepeken. A roma háztartásfővel élők körében közel 90%-os a súlyos materiális depriváció előfordulásának kockázata, szemben a teljes populációval (37%). (Tárki Háztartás Monitor, 2013).

A roma gyermekek jóllétéről nagyon kevés információval rendelkezünk. Az etnikai származás szerinti adatok gyűjtésének és nyilvánosságra hozatalának tilalma komoly nehézséget jelent a szakpolitikai döntések meghozatalát tekintve, melynek eltörlésére több alkalommal szólította fel Magyarországot az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága.

Szociokulturális háttér és a gyermekek iskolai teljesítménye közti kapcsolat Magyarországon

Évek óta tartó tendencia, hogy az OECD-országok közül Magyarországon az egyik legjelentősebb az összefüggés a család szociokulturális jellemzői és a gyermekek iskolai teljesítménye között, és ugyanez a korreláció jellemzi az iskolai végzettség és a munkaerő-piaci lehetőségek közötti kapcsolatot is. Ez az adat azt mutatja, hogy a hátrányos helyzetű vagy halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek esetében még hangsúlyosabbá kellene tenni a minőségi oktatási-nevelési környezetet, hogy valóban megvalósuljon a hátránykompenzáció, és legyen esélye a gyerekeknek a felzárkózásra, a későbbiekben pedig a munkaerőpiacon való helytállásra.

A válság a migráns, egyedülálló szülőket, a többgyermekes- és a részben vagy teljesen munkanélküli családokat is negatívan érintette. A gyermekszegénység növekedése a legnagyobb mértékben Görögországot érintette, illetve hasonló trend figyelhető meg a munkanélküli és egyedülálló szülők háztartásainál Izlandon is. Azonban egyes magas gyermekszegénységgel küzdő országokban csökkent annak mértéke bizonyos kockázati csoportokban, mint például; az egyedülálló családoknál Cipruson és Csehországban, a munkanélküli háztartásokban az Egyesült Királyságban és Belgiumban, illetve a többgyermekes háztartásokban Litvániában és Spanyolországban.

Kockázati tényezők Magyarországon

Ha az elszegényedés kockázatát más veszélyeztetett társadalmi csoportok körében nézzük, akkor a szokásos szegénységi kockázati mintázatot kapjuk; az egyedülálló szülős háztartások (73%), a női háztartásfővel élők (58%), az alacsonyán iskolázottak (legfeljebb általános iskola 73%, legfeljebb szakmunkásképző 56%), a munkanélküliek és a többgyermekesek körében magasabb a szegénység és a társadalmi kirekesztettség jelenléte (Tárki Háztartás Monitor, 2013).

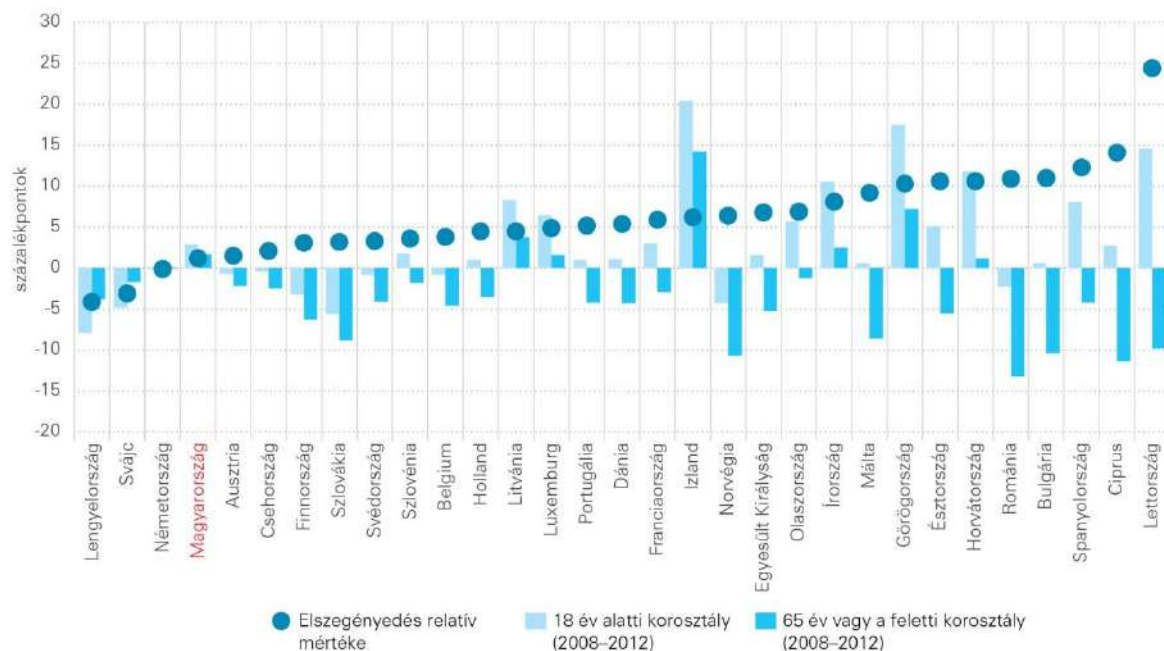
A munkanélküliség valamennyivel alacsonyabb kockázati tényezőt jelent a gyermekek életminőségére nézve. A teljesen munkanélküli háztartásban élő gyermekek aránya magasabb az uniós átlagnál (10,7%); 13,7% volt 2006-ban és 16,3% 2011-ben (EU-SILC), azonban egy 2010-es Tárki riport szerint a teljesen munkanélküli háztartásokban élő gyermekek az uniós átlagnál majdnem kétszer magasabb támogatásban részesülnek. Annak ellenére, hogy Magyarországon rendkívül alacsony a három év alatti gyermekkel élő anyák foglalkoztatottsága (17%), a „bőkezű” GYES csökkenti valamelyest az elszegényedés esélyét.

A legtöbb háztartás számára a munkából származó jövedelmek számítanak a fő bevételi forrásnak, és ezáltal ennek van nagyobb hatása a szegénységi kockázatra. Ugyanakkor nem csak a munkanélküli háztartásokat fenyegeti az elszegényedés veszélye. A szegénységi kockázat és a munkanélküliség összefüggéseinek kimutatására a munkaintenzitás fogalmát szoktuk használni, amely a háztartásban élő, aktív munkakorú felnőttek éves munkában eltöltött idejének mértékét mutatja meg. Magyarországon a legalacsonyabb munkaintenzitású háztartások körében figyelhető meg a legmagasabb szegénységi kockázat a gyermekekre nézve (70,7%).

A válság hatásai más társadalmi csoportokra

A gyermekszegénység változásának szemléltetéséhez érdemes összehasonlítani azt a társadalom egészének, illetve más részcsoportjainak szegénységi trendjeivel. A legtöbb országban az egy vagy több gyermekes háztartások a jövedelmi szegénység és a materiális depriváció nagyobb mértékét élték meg, mint a nemzeti átlag. A tárgyalt európai országok felében a gyermekszegénység a teljes populációhoz képest gyorsabban növekedett (vagy lassabban csökkent).

10. ábra Az abszolút jövedelmi szegénység változása a 18 év alatti és a 65 év feletti korosztályok összehasonlításában (2008-2012, százalékpontokban kifejezve)

Forrás: Eurostat (frissítve 2014.07.14.)

Megjegyzés: az abszolút jövedelmi szegénységi ráta szerinti eltérés alapján válogatva a gyermekekre és az egész populációra nézve. Törés a 2012-es trendben Ausztriában és az Egyesült Királyságban.

A vizsgálat azt mutatja, hogy az időseket - veszélyeztetettségük ellenére - kevésbé érintette az elszegényedés, mint a fiatalokat. A 10. ábra a szegénységi kockázati ráta értékeit mutatja meg a 18 év alatti és a 65 év feletti korcsoportokban. A kék pontok mutatják a szegénység mértékének változását a két korcsoport között a 2008-2012-es időszakban. A pozitív értékek a gyermekszegénység relatív romlását mutatják a 65 év feletti korosztályhoz képest. 31 országból hármat leszámítva, mindenhol meredeken nőtt (vagy lassabban csökkent) az elszegényedés esélye a fiatalabb korosztályokban a 65 év felettiéhez képest.

A 31 vizsgált országból 24-ben az idősebb korosztályokban az elszegényedés esélye csökkent, miközben ennek értéke a gyermekeknél 20%-kal nőtt. Nyolc ország esetében az elszegényedési esély több mint 10 százalékponttal tért el egymástól a 18 év alatti és a 65 év feletti korosztályok között. Ezen adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a szociális rendszer hatékonyabban működik az idősebb korosztályok esetében. Ez sajnos kevésbé igaz a gyermekekre nézve.

Magyarországon hasonló trendet figyelhetünk meg: a 18 év alattiak körében magasabb az elszegényedés esélye, mint a 65 év felettiéknél. Az idősek szegénysége 1,7 ponttal növekedett 2008 és 2012 között, egy ponttal kevesebbel, mint a gyermekeknél. Európai összehasonlításban a két korcsoport elszegényedésének relatív mértéke Magyarországon a negyedik legalacsonyabb.

Magyarországon a gyermekszegénység alakulása más korosztályokhoz képest

Magyarországon a gyermekeket veszélyezteteti leginkább a társadalmi kirekesztettség (39,6%). Ennek aránya a teljes társadalomban 31%, a 18-64 év közöttieknél 31,7%, 65 év felettiéknél 18% - Forrás: EU-SILC, 2011). A teljes populáció és a gyermekek korcsoportja közötti 8 százalékpontos különbség az EU27 tagállamain belül az egyik legmagasabb.

A jövedelmi szegénységet tekintve a gyermekek és a fiatalok másképp szegényebbek a teljes populációhoz képest. A Társi 2013-as Háztartás Monitor adatai szerint a Jövedelmszegénységi ráta Magyarországon a teljes populációban 2012-ben 17% volt, a 0-15 éves korcsoportban 25,5%, míg a 16-24 éveseknél 24,5%. Mindegyik adat növekedést mutat 2009-hez képest, melyek 18%, 20%, 22%-kal nőttek (sorrendben).

A cserbenhagyott generáció

A gazdasági válságot követő recesszió egyik hosszútávon érzékelhető hatása a fiatal felnőttek és serdülők között jelentkező munkanélküliség. A fiatalok munkanélkülisége és alulfoglalkoztatottsága riasztó méreteket öltött sok országban. A 2. rangsor táblázat mellett ebben a fejezetben is foglalkozunk a fiatalok munkaerő-piaci helyzetével. A fiatal generációkat magára hagyta a munkaerőpiac és a szociális ellátórendszer, melynek társadalmi és gazdasági költségei a későbbiekben jelentőssé válhatnak.

A fiatalkori munkanélküliség válsága

A 11., 12. és 13. ábra átfogó képet ad a recesszió alatti fiatalkori munkanélküliségről, melyet Az Európai Unió Emberi Jogi Biztosa, Nils Muižnieks a „megszorítások patológus jelenségének”¹⁶ nevezett.

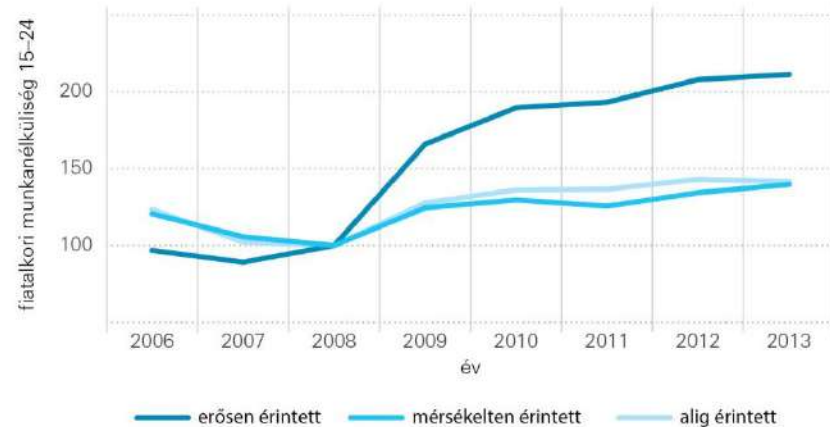
A fiatalkori munkanélküliség a vizsgált 41 országban, hét ország kivételével, mindenhol

növekedett 2008 és 2013 között. Négy országban 25

százalékponttal emelkedett meg: Ciprus, Görögország, Horvátország és Spanyolország, annak ellenére, hogy 2004/2005-ben és 2007/2008-ban még mind a négy országban csökkenő trendet mutatott a fiatalkori munkanélküliség de a gazdasági válság megfordította a javuló trendet.

A fiatalok munkanélkülisége sokkal magas Görögországban és Spanyolországban. 15-24 év közöttiekénél a munkanélküliség az eleve magas 20%-ról 2013-ra 50% fölé emelkedett. Magyarországon a munkanélküliek aránya a 15-24 év közöttiek körében 20%-ról közel 30%-ra emelkedett 2008 és 2013 között (a balti országokban figyelhetünk meg hasonló arányú növekedést). A fiatal álláskereső fele maradt munkanélküli. A magas fiatalkori munkanélküliséggel küzdő országok

11. ábra Fiatalkori munkanélküliség (15-24) a gazdasági válság hatása szerint

Forrás: Eurostat

Megjegyzés: Hosszú távú munkanélküliségi adatok (12 hónap vagy több) a 15-24 év közötti korosztályban. Nincs adat Ciprusra, Dániára, Finnországra, Izlandra, Litvániára, Svédországra (2006) és Luxemburgia nézve (2007 és 2009).

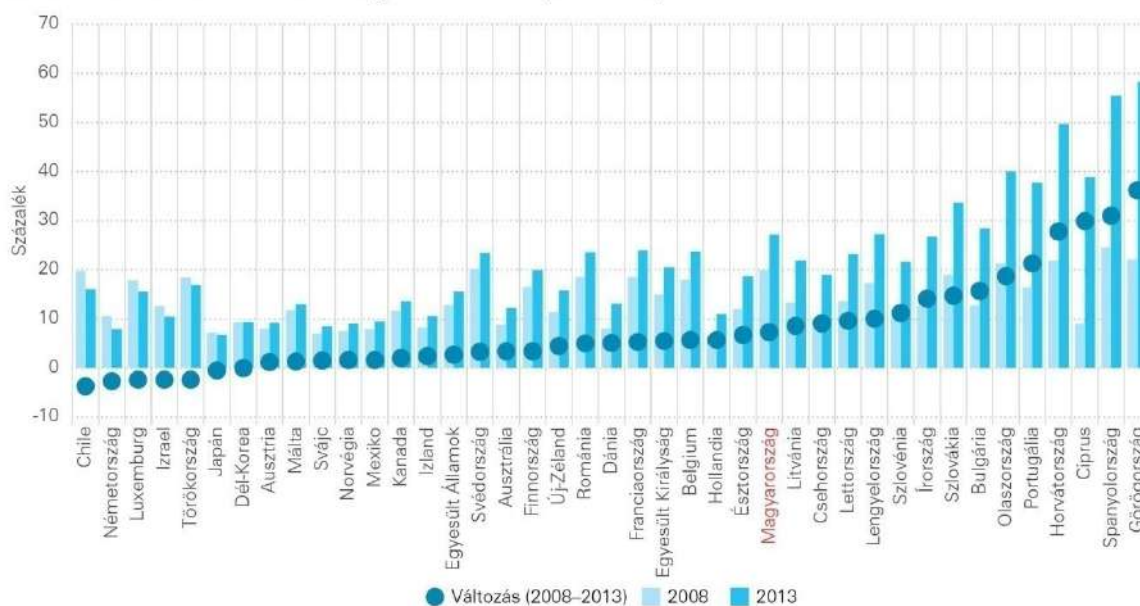
Alulfoglalkoztatottság: „nem önkéntesen vállalt” rész munkaidős foglalkoztatás (15-24) az aktív korú népesség százaléká szerinti.

¹⁶ Center for Economic and Social Rights (2014) *European Rights Chief Warns of Austerity's „Lost Generation”*, 2014. június 5. <http://cesr.org=article.php?id=1608>

hatalmas kihívásokkal és szociális fezsültségekkel fognak szembenézni a közeljövőben, itt akár gondolhatunk a nyugdíjrendszer fenntarthatóságának kérdésére is. Általánosan elmondható, hogy a fiatalkori munkanélküliség együtt mozog a többi korcsoport munkanélküliségi rátájával, azonban kivételek akadnak, mint például Olaszországban, ahol a fiatalkori munkanélküliség majdnem négyszeresére emelkedett a 25-54 év közötti korosztályéhoz képest.

Magyarországon a fiatalok munkanélkülisége 7 ponttal nőtt 2008 óta. A 15-24 évesek 27,2 %-a volt munkanélküli állásukra váró 2013-ban. Ezzel Magyarország a fiatalok munkanélküliségének változásának tekintetében a 27., a fiatalok 2013-as munkanélküliségi rátája alapján pedig 32. helyre került a 41 vizsgált országból.

12. ábra A fiatalkori munkanélküliségi ráta változása (2008-2013)

Source: Eurostat; OECD.Stat.

Túl sok fiatal marad ki a közoktatásból, a felnőttképzésből és a munkaerőpiacról

A munkanélküliség mérésénél beleütközünk abba a módszertani problémába, hogy az inaktívak kimaradnak a munkanélküliségi rátákból, a felmérések olyanokról gyűjtenek adatokat, akik nem vesznek részt a közoktatásban, a felnőttképzésben vagy már van munkájuk. A NEET ráta a fiatalok között az állásukra várókat, az inaktívakat és a munkaerőpiacról kiszorultak csoportját is beemeli a munkanélküliségi ráta mérésébe. Egyes országokban, mint például Mexikó és Törökország, a fiatal korosztály inaktív tagjainak nagy részét a családjukat nevelő fiatal asszonyok teszik ki. Azoknál az országoknál, ahol a NEET ráta a legjobban megnövekedett (pl. Ciprus és Görögország), a változás a fiatal korosztály munkanélkülijeinek magas arányából fakad. Lettországon, Litvániában, Spanyolországban és Szlovákiában a NEET ráta növekedéséhez inkább a munkanélküli fiatalok magasabb aránya járult hozzá, annak ellenére, hogy ezekben az országokban az inaktivitás aránya csökkent valamelyest. Ezzel szemben Romániában a NEET ráta növekedését jobbra a fiatal korosztály megnövekedett inaktivitása hajtja.

Sajnálatos módon nem jelenthetjük ki, hogy a munkanélküliségi és inaktivitási ráta csökkenésével a fiatalok stabil és jól fizető munkahelyekhez jutottak (mint azt a 13. ábrán is láthatjuk). A válság által erősen érintett országokban a 15-24 év közötti korosztályban az átmeneti munka és a képzettségi szinthez képest alacsonyabb szintű munkát vállalók aránya megháromszorozódott. A teljes állású

munkák a fiatalok számára megszokottabbá váltak, mellyel hozzájárulnak a bizonytalan munkaerő-piaci függési viszonyokhoz.

A hosszútávú munkanélküliségi ráta (12 hónap vagy több) növekedése a válsággal erősen érintett országok többségében a fiatalabb korosztályok munkanélküli helyzetéből fakad.

A fiatal és serdülő korosztályok munkanélkülisége már 2008 előtt is problémás volt, de a

gazdasági válság felnagyította azt az egész generációban. Ezen trendek fontosságát nem szabad alábecsülni. A fiatalok egész életre szóló anyagi biztonságára nézve a hosszútávú munkanélküliség és a túlképzettek alacsonyabb szinten betöltött állásai tartósan negatívan hathatnak. Megfojthatnak karriereket, csökkenthetik az elvárásokat és demoralizációhoz vezethetnek. Ez a negatív trend a szociális juttatások növekvő igényét támasztja a társadalommal szemben, miközben kevesebb dolgozó tud hozzájárulni a szociális ellátórendszer költségeihez, ezzel erodálva a társadalmi integráció rendszerét.

Magyarországon az uniós átlagtól lényegesen nem elütő általános munkanélküliséghez kiemelkedően magas ifjúsági munkanélküliségi ráta társul. A fiatalok körében a foglalkoztatási problémák az alacsonyan képzetteknél jelennek meg koncentráltan. Az alapfokú és szakiskolai végzettségű fiatalok alacsony foglalkoztatásának egyik oka, hogy nem rendelkeznek a megfelelő munkavégzéshez elengedhetetlen alapkompenciákkal.

13. ábra Túlképzettek, átmeneti munkavállalók és hosszútávú munkanélküliek számának változása a válság által leginkább sújtott országokban

Forrás: Eurostat

Megjegyzés: Hosszú távú munkanélküliségi adatok (12 hónapnál vagy több) a 15-24 év közötti korosztályban.

Nincs adat Ciprusra, Dániára, Finnországra, Izlandra, Litvániára, Svédországra (2006) és Luxemburgra nézve (2007 és 2009).

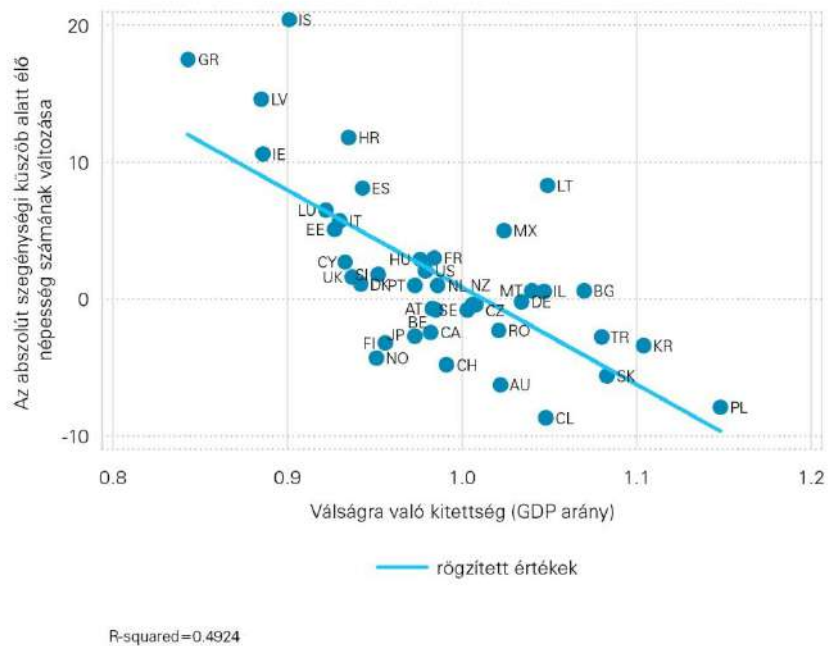
Átmeneti foglalkoztatás: átmenetileg foglalkoztatottak (15-24) a teljes foglalkoztatás (15-24) százaléká szerint.

4. Egyenlőtlen válaszok

A válság kezdetén, néhány ország a gazdasági kihívások tekintetében jobb helyzetben volt, mint a többi, néhány ország pedig erős szociális védelmi rendszerrel rendelkezett. Mégis, a válságra adott kormányzati válaszok nagy befolyással bírtak a gyermekek jóllétére. A szegénység mértéke a legtöbb országban növekedett, ugyanakkor néhányban csökkent. Bár a válság globális volt, nem minden esetben eredményezett súlyos krízist a gyermekek számára.

A 14. ábra a gyermekszegénység és a válságra való kitettség (a GDP változásának arányában) összehasonlítását mutatja országos lebontásban. A 41 felsorolt EU/OECD országból azokban, amelyek leginkább kitettek voltak a válságnak, a gyermekszegénység nagyobb növekedése figyelhető meg. Az adatok részletesebb vizsgálata azonban megmutatja, hogy bár a legtöbb országban emelkedett a gyermekszegénység aránya, néhányban visszaesett. Horvátország és Ciprus esetében például a hasonló gazdasági háttér ellenére, teljesen más hatása volt a válságnak a gyerekek jóllétére. Litvániában és Mexikóban viszonylagos gazdasági növekedés mellett a gyermekszegénységi mérőszámok romlása figyelhető meg.

Figure 14 Az abszolút szegénységi küszöb alatt él népesség létszáma és a válság hatása

Forrás: Az abszolút szegénységi mutatók változását lásd a Függelékben az 1. rangsor táblázat forrásánál; IMF World Economic Outlook

Megjegyzés: Az x-tengely a válságra való kitettséget jelzi a GDP arányában 2007 és 2012 között. Az y-tengely a gyerekszegénység változását mutatja 2007 és 2012 között (a pozitív értékek növekedést jeleznek).

Azért, hogy megértsük, hogy a kormányzatok hogyan kezelték a válságot, és még inkább, hogy milyen stratégiák váltak be a szegénységi mutatók szinten tartásában vagy esetleges javításában, jelen fejezet végigveszi az elmúlt öt év kormányzati válaszainak jellemzőit, a válság előtti periódus figyelembevételével.

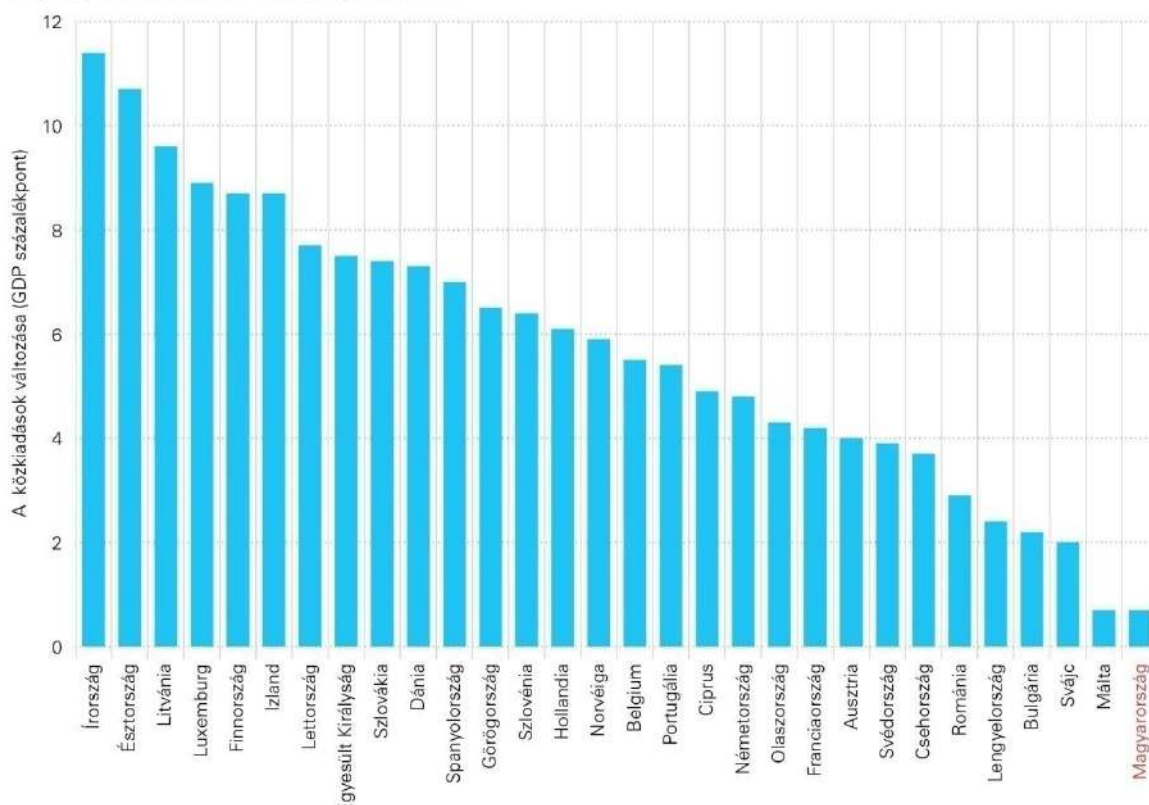
A kiadások jellemzői

A válság kezdetén, nem meglepően, a gyermekszegénység alacsonyabb volt ott, ahol a családokra és gyerekekre szánt közkiadások aránya magasabb volt. A válság alatt számítani lehetett rá, hogy a jóléti államok növelni fogják a szociális védőhálóra szánt kiadásait, és sokuk meg is tette. Az ilyen országokban, az állampolgárok egészségét és jóllétét, - főként az arra szociális vagy pénzügyi okokból

rászorulóknak-, különböző támogatások révén garantálják, például adományok, nyugdíj, munkanélküli - vagy egyéb segélyek segítségével. Egy válságban ugyanis ezek a támogatások egyfajta ellensúlyozó gazdasági stabilizátorként is működnek.

Ezen felül, a válság kezdeti fázisában, sok OECD és más ország is a gazdaságélénkítő intézkedést vezetett be, növelve a közkiadásokat (ld. 15. ábra). A válság tartóssá válásával azonban az állami bevételek számos országban csökkentek, míg a költségvetési hiány jelentősen nőtt. Az erősödő piaci nyomás hatására sok ország megszorító intézkedések bevezetésére kényszerült. Az eurózónában bekövetkezett fordulat különösen hirtelen volt.

15. ábra A közkiadások változása, 2007-2009

Forrás: Eurostat

Míg Európa takarékosra kényszerült, addig Chile, Japán, Dél-Korea és az Egyesült Államok a gazdaságot serkentő célokat fogalmazott meg. Norvégia volt az egyetlen kivétel Európában, míg Svédországban és Svájcban a konszolidációs beruházások csupán kevesebb, mint a GDP 0,5%-át tették ki. A beruházások hatásai vegyesek azoknál az országoknál, ahol hasonló pénzügyi lépések történtek és a válsagnak is egyenlő mértékben voltak kitéve.

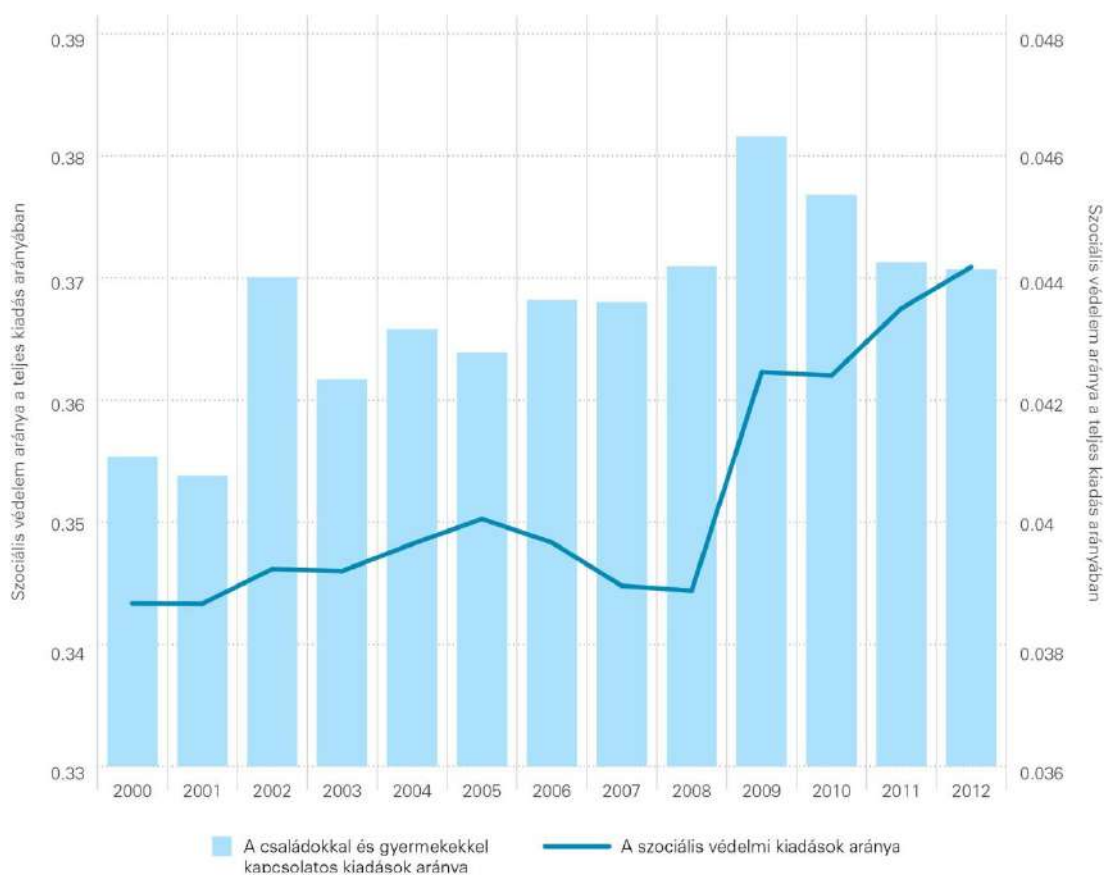
Összegezve azt mondhatjuk, hogy a kormányzati reakciók hatékonysága nagyban függött a kezdeti lépésektől, illetve a későbbi kezdeményezések mértékétől és formájától. A legszegényebb gyermekek számára nyújtott készpénzkifizetések segítettek megvédeni a családokat, és a gazdaságra is élénkítően hatottak.

A közszolgáltatásokra fordított kiadások változása Magyarországon

Magyarország a válság során a közszolgáltatásokkal kapcsolatos kiadások rendszerét jelentősen átalakította. A jóléti kiadások aránya az államháztartás kiadásain belül 2010 és 2014 között 61,5 %-ról 58,5 %-ra csökkent, míg a jóléti kiadások GDP-n belüli aránya ugyanebben az időszakban 30,7 %-ról 29,5 %-ra csökkent. A „Társadalombiztosítási és jóléti szolgáltatásokra” fordított költségvetési összegben belül „hét tételt különböztet meg a költségvetés. Ebből ötnél volt kisebb-nagyobb csökkenés a GDP-n belüli arányban, reál-értékben pedig minden tétel csökkent. A visszametszést legnagyobb mértékben a munkanélküli-ellátások szenvedték meg, melyek összege 100 milliárddal, arányuk pedig a GDP-n belül közel a felére csökkent. További nagy vesztes az „egyéb társadalombiztosítási ellátások”, de a gyerekekre szánt összegek, a „családi pótlék és gyermekeknek járó juttatások” is csökkentek.”¹⁷

Általánosságban kijelenthetjük, hogy a szociális kiadások változásait leginkább a gyermekek és a családok sínylették meg. Bár a válság növelte a munkanélküli - és nyugdíjtámogatások szükségességét, megemelve a szociális védőhálóra szánt kiadásokat, a családokat és gyermekeket érintő kiadások mégis alacsonyabb prioritást élveztek. A 18. ábra szerint e tekintetben 2009 volt a fordulópont, éppen akkor, amikor a családok növekvő nyomás alá kerültek. Míg az általános szociális kiadások összege ez évtől emelkedni kezdtek, addig a család – és gyermektámogatások mértéke épp az ellenkezőjét mutatták.

18. ábra Szociális védelmi kiadások a közkiadások teljes összegének arányában (kék vonal, bal oldali tengely), és a családokkal és gyermekekkel kapcsolatos szociális kiadások a teljes szociális védelmi kiadások arányában (kék oszlopok, jobb oldali tengely).

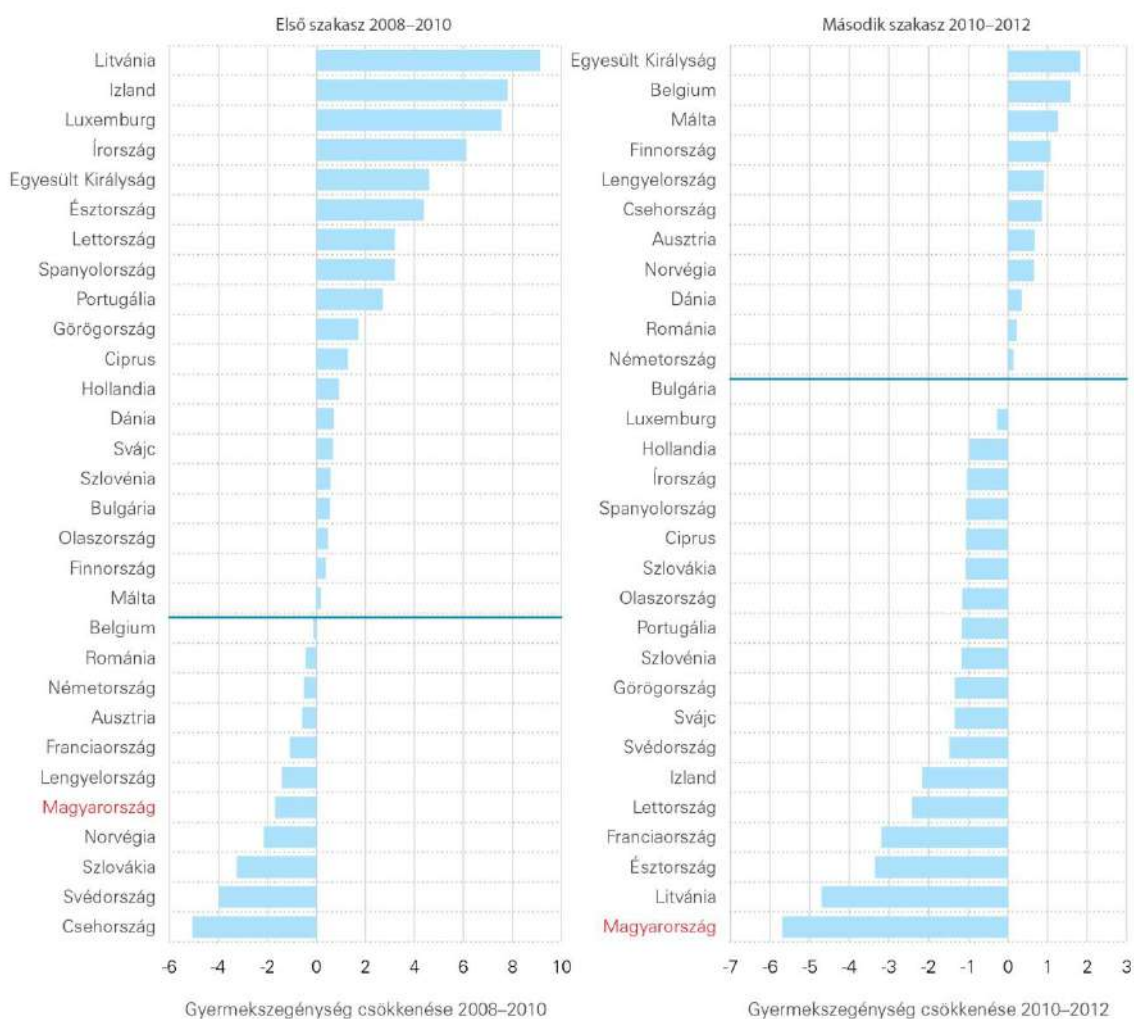

Forrás: Eurostat

¹⁷ Gyerekesély Közhasznú Egyesület (2014) *Civil jelentés a gyerekesélyekről*, 2012-2013., 283-284. oldal

Európában a szociális kiadásoknak egyenlőtlen hatásai voltak a gyermekszegénységre. A 19. ábra jól szemlélteti, hogy a válság kezdeti fázisában 19 ország volt képes csökkenteni a gyereksegregációs mutatókat (vagy növelni a gyermekes családok bevételeit) szemben a válság második felében mért 11 országgal. A beavatkozások Dániában, Finnországban és az Egyesült Királyságban hatékonyak bizonyultak és kitartottak a válság végéig. Az európai országok harmadánál azonban - köztük Magyarországon és Franciaországban - a gyermeksegregációs visszaszorítására tett kísérletek megbuktak, amely hozzájárult a hanyatló életszínvonalhoz. A szociális programok tervezésének és kivitelezésének milyensége nyilvánvalóan sorsdöntő. A 19. ábra alapján látható, hogy Magyarországon a gyermeksegregációs elleni eszközök nem voltak hatékonyak, mivel azok mindkét ábrán jól látható és magas arányú romlást mutatnak.

19. ábra A gyermeksegregációs csökkenésének mértéke

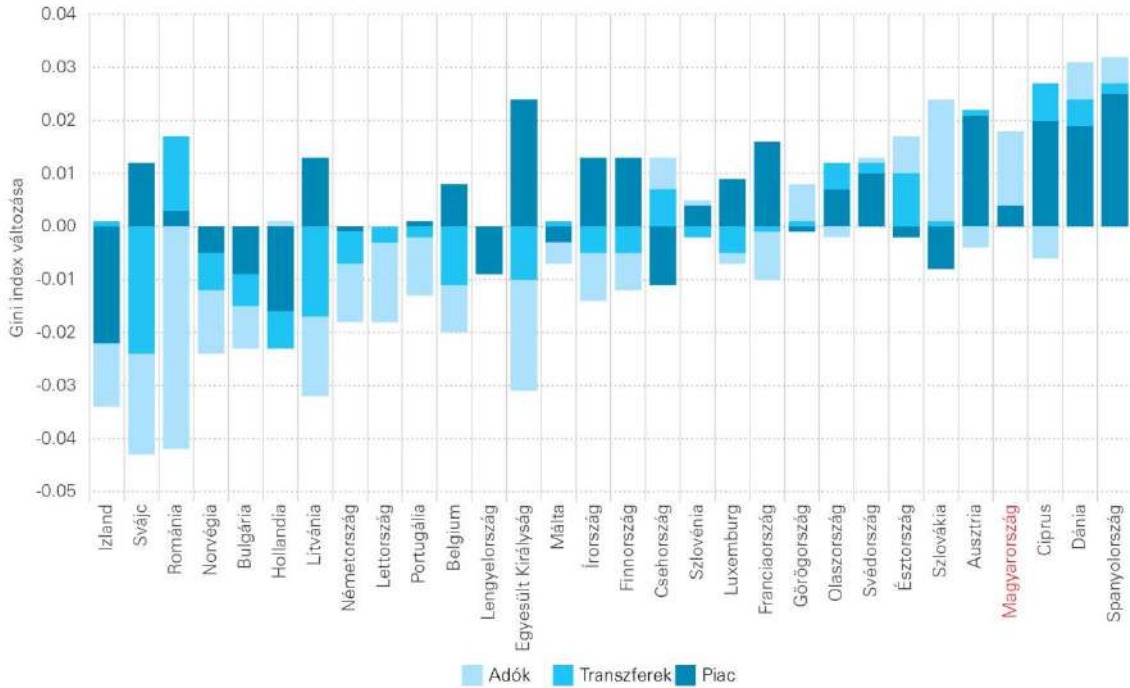
Forrás: EU-SILC

Az adatok magyarázata: 19. ábra

A válság előtti és utáni gyermeksegregációs mutatók összehasonlítása a kormányzati politikák hatékonyságának mérésére szolgál. A gyermeksegregációs csökkentésének időszakos összehasonlítása révén a vízszintes sávok szemléltetik, mennyire voltak képesek a válságra adott kormányzati válaszok megvédeni a gyermekeket.

A 2008 és 2010 közötti időszak mutatja a gazdaságot élénkítő intézkedések végrehajtásának korszakát, míg a 2010 és 2012 közötti sáv a megszorítások korai szakaszát. A pozitív értékek azt jelzik, hogy a kormány beavatkozásai eredményesek voltak, míg a negatív mutatók, hogy a gyermekszegénység csökkentésére tett kísérletek kevésbé voltak hatékonyak.

20. ábra A jövedelem, az adózás és a szociális transferek összetétele a Gini-mutatóra való hatás szerint (2008-2012)

Forrás: EU-SILC

Bár a megszorítások szükségessége néhány országban tagadhatatlan volt (különösen a mediterrán országokban), a gazdasági növekedést serkentő intézkedésekről a stabilizálásra való hirtelen váltás csak növelte az egyenlőtlenségeket. A 20. ábrán a Gini-mutató fejlődését láthatjuk, különböző jövedelemforrások elosztását mutatva országonként. Az ábrán láthatjuk, hogy Magyarországon 2008 és 2012 között nőttek a társadalmon belüli egyenlőtlenségek, melyhez a legnagyobb mértékben az adózás, kisebb mértékben a piaci helyzet és elenyésző mértékben a szociális juttatások járultak hozzá.

Sok országban a kiegyenlítő politikák terhe a legalacsonyabb jövedelmi csoportokhoz tartozókra esett. Ezzel ellentétben például Izlandon, a költségvetési hiány csökkentése ellenére, az ország az egykulcsos adóját egy progresszív adórendszerrel váltotta fel, melynek révén a plusz bevételeket a szociális védőháló erősítésére fordította, csökkentve ezzel az egyenlőtlenségeket és a gyermekszegénységet 2012 és 2013 között.

Az adatok magyarázata - 20. ábra

A Gini-mutató az egyenlőtlenség egyik gyakran használt mutatója, mely 0 (teljes egyenlőség) és 1 (teljes egyenlőtlenség) között mozog. A 20-as ábra azt mutatja be, hogy a különböző jövedelemforrások (háztartási jövedelem, adók és szociális transferek), hogyan vezettek a Gini-mutató változásához a 2008-2012 közötti időszakban. A pozitív oszlopok azt mutatják, hogy az adott jövedelemforrás növelte az egyenlőtlenséget ebben az időszakban. Például Magyarországon mindhárom jövedelemforrás az egyenlőtlenségek növekedéséhez vezetett.

Izland azon államok közé tartozik, melyeket a válság a leginkább sújtott. Következésképpen a gyermekszegénység nagyobb mértékben nőtt 2008 és 2012 között, mint a többi országban. Ugyanakkor a kormány fontos intézkedéseket hozott annak érdekében, hogy konszolidálja pénzügyi helyzetét, valamint hogy amennyire csak lehet, védje a legkiszolgáltatottabb csoportokat, ideértve a gyermekeket. Izland szintén jelentős költségvetési megszorításokhoz folyamodott, ugyanakkor érdekes módon néhány kivétellel élt a szociális kiadások terén. A másik fontos lépés, hogy progresszív adóreform bevezetésével újraformálta a válság okozta költségeket. A többletbevételt a kormányzati dolgozók bérének és a családi pótlék összegének emelésére, valamint a jóllét növelésére költötte. Mindennek eredményeként 2012 és 2013 között a gyermekszegénység rendkívüli mértékben csökkent.

Ausztrália az egyik olyan ország, amely a korábbi időszakban jobban teljesített. Az ausztrál kormány gyors és erőteljes fellépése korlátozta a válság várható negatív gazdasági és társadalmi hatásait. A gyermekeket nevelő, alacsony jövedelmű családokat megcélzó késpénzkifizetések úgy tűnik, mindenkinek előnyösek voltak – megóvták a legszegényebb gyermekeket és ösztönözték a fogyasztást a gazdasági fellendülés elősegítése érdekében. Mindazonáltal a 2013 szeptemberében megválasztott új kormány megszorító csomagot indított. A különböző intézkedések mellett az újszülöttek után járó juttatások odaítélése még szigorúbb lett, és kevésbé bőkezű.

Az **Egyesült Államokban** a 2008-ban bemutatott gazdaságélénkítő csomag jelentősen tompította a nagy gazdasági válság csapásait, különösen a gyermekeket nevelő családok esetében. Az élénkítő csomagot ideiglenesen vezették be, idén vonták vissza. Bár nem úgy, mint az euróóóna esetében, az USA gazdasági növekedése is elérte a válság előtti szintet.

Variációk egy témára

A jelentés tartalmaz egy összefoglaló táblázatot, mely a konkrétan gyermekekhez köthető, kormányzati beavatkozásokban bekövetkezett fő változásokat mutatja be.¹⁸ A táblázatból kitűnik, hogy az EU-n kívüli OECD országok között több olyan találsunk, amely bőkezű, kevésbé korlátozó közpolitikákat alkalmazott.

- Chile 2009 óta emelte a családokkal kapcsolatos juttatásokat. Integrált megközelítésmódszokban az erre irányuló politikák része lett a gyermekgondozási, az oktatási, az egészségügyi és a munkaerő piaci programok is (főként anyák számára). 2012 és 2014 között a mélyszegénységben élő családok számára célzott pénzbeli transzfereket megemelték.
- Japánban, 2010-ben fogadtak el egy gyermektámogatási törvényt, mely a 15 év alattiak juttatásainak értékét és lefedettségét növelte. A törvény egy több szektort lefedő terv része volt, mely az adólevonás fejlesztéséből valamint a családok és egyedülálló szülős háztartások helyzetének segítéséből állt.
- Törökország azon dolgozik, hogy elfogadjon egy jog alapú szociális védelmi rendszert. A leginkább figyelemreméltó esemény, hogy 2012-ben bevezették az általános egészségbiztosítást, mely minden gyermeket lefedő egészségügyi ellátást nyújt, a szülői jövedelem és munkaerő-piaci státusztól függetlenül.

¹⁸ 1. táblázat: Legutóbbi változások a vizsgált 41 ország családtámogatási rendszerében. (Innocenti Report Card 12 eredeti angol változat, 34-35. o.)

Az EU-ban is több, az utóbbi időben végrehajtott reformot láthatunk, melyet pozitívnak könyvelhetünk el. Például:

- Bulgária 2013-2014-ben növelte a gyermekekkel kapcsolatos támogatásokat illetve a gyermekgondozási szabadsággal kapcsolatos juttatásokat.
- Lettország 2014-ben könnyítette a gyermekgondozási juttatások kondícióin, miután 2010-ben csökkentette a szülők gyermekgondozási szabadságát.
- Lengyelország 2012-2013-ban visszafogott, de pozitívnak tekinthető reformokat vezetett be a családi transzferekkel, az adó kedvezményekkel és gyermekgondozási szabadsággal kapcsolatban.
- Málta 2014-ben átfogó, univerzális gyermekvédelmi tervet vezetett be.
- Görögország 2013-ban egyedülálló gyermekekkel kapcsolatos támogatási rendszerét módosította kevésbé korlátozó, bőkezűbb juttatási rendszerré.
- Szlovákiában 2011-ben változtatták meg a gyermekgondozási szabadság rendszerét. Egységes gyermekgondozási segélyt vezettek be (melyet rendszeresen indexálnak), segítve a szülőket, hogy a segély elvesztése nélkül dolgozzanak. A gyermekgondozási szabadság hosszát megnövelték és a helyettesítési rátáját 60-ról 65 %-ra növelték.

Több országban csökkentették a családokkal kapcsolatos juttatásokat. Írországban és Spanyolországban például, a pénzügyi kiigazító intézkedések miatt korlátozottak voltak a cselekvési lehetőségek, így pont akkor „hagyták magukra” a gyermekeket, amikor azok szegénységi indikátorai elkezdtek romlani. Románia és az Egyesült Királyság ennél jobbnak mutatkozott a gyermekszegénység kérdésében, de a már meghozott vagy eddig elkerült döntések a későbbi években még befolyásolhatják a szegénység alakulását.

- Spanyolországban a munkanélküli ellátásokat szűkítették, a gyermekvédelmi juttatásokat csökkentették, az univerzális, születéssel kapcsolatos juttatásokat pedig megszüntették. 2008 és 2011 között a szociális védelmi csomagban a kifejezetten gyermekekre és családokra szánt arány 5 százalékról 3,5 százalékra csökkent.
- Írország 2010 és 2014 között több alkalommal csökkentette a gyermekekkel kapcsolatos juttatásokat, a munkanélküli segélyt és a szociális ellátásokat pedig korlátozta. Pozitívként könyvelhető el, hogy a 2011-es adóreform mérsékelte az adót az egyedülálló szülők és a fogyatékossgal élő gyermekek részére. 2014-ben pedig bejelentettek egy kezdeményezést, mely a hat év alatti gyermekek egészségügyi lefedettségét növelné illetve az iskolai reggeliztetési programokat erősítené meg.
- Az Egyesült Királyság több megszorítást is bevezetett 2010 óta, melyek a gyermekekkel kapcsolatos juttatások és családi adó jóváírás valódi értékét és lefedettségét csökkentették. 2013-ban maximalizálták azt a támogatási összeget, amelyet egy háztartás összesen kaphat. Ez főleg a kisszámú, nagy lakhatási költségekkel rendelkező nagycsaládosok csoportját érintette. Mindeközben a lakhatással kapcsolatos ellátásokat pedig csökkentették (ún. „Hálószoza adó”), mely nagyon sok szociális bérlőt érintett. Egy pozitív dolog viszont, hogy a két évesek gyermekellátását kiterjesztették.
- Románia 2011-ben változtatott családtámogatási rendszerén. Az új segély kevésbé bőkezű az egy gyermekes családokkal, és jövedelem alapú, korlátozottabb rendszert vezetett be.

- Ausztria 2011-ben a családi támogatási rendszerét alakította át. A 18 év felettek számára sokkal korlátozottabbá vált, és kevésbé bőkezű a több gyermekes, alacsony jövedelmű családokkal.
- Csehország 2011-2012-ben vezette be azokat a változtatásokat, mely során a szociális kedvezményt eltörölték, de a fogyatékossgal élő gyermekek gondozási támogatását megemelték, míg a születési segélyhez való hozzájutást korlátozták.
- Szlovéniában 2012-ben alakították át a családtámogatási rendszert, mely így kevésbé bőkezű és sokkal korlátozóbbá vált (mindaddig, míg a GDP növekedése túl nem lépi a 2,5 százalékot).

A táblázat Magyarországgal kapcsolatban pozitívan ismeri el a családi adókedvezmény növelését és kiszélesítését, és kiemeli, hogy 2014-től az levonható a társadalombiztosítási járulékból. Negatívan értékeli ugyanakkor a családtámogatások korlátozását.

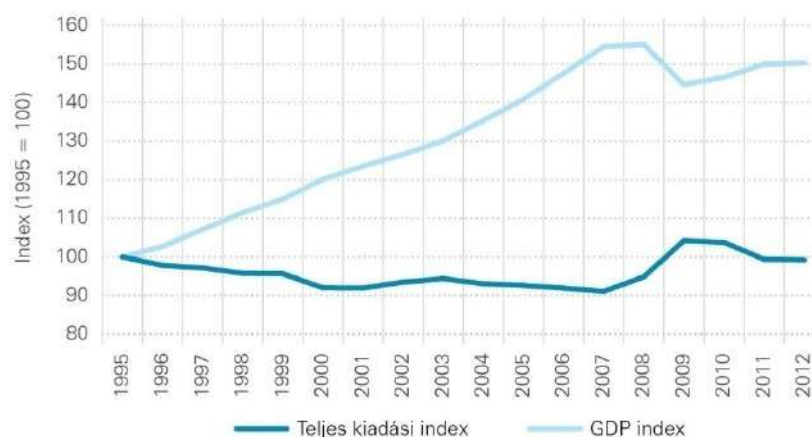
A gyermekek számára már 2008 előtt elkezdődött a válság?

Amikor a válság hirtelen lecsapott, néhány ország jobban fel volt készülve arra, hogy menedéket nyújtson a társadalom legsebezhetőbb tagjai számára.

Valójában a legtöbb ipari társadalomban, már a válság előtt legalább egy évtizeddel nagyobb volt a gyermekek szegénységi kockázata, mint a teljes társadalomnak. Sőt, a gyermekes háztartások szegénységi kockázatai lényegesen eltértek a társadalométól már jóval 2008 előtt is. Az Innocenti éves jelentéssorozatának egyik előző kiadása (RC10) is bemutatja, hogy a legsebezhetőbb családoknál (munkanélküli, gyermekét egyedül nevelő, migráns családok és alacsony iskolai végzettségű szülők esetében) már a válság elején tolerálhatatlanul magas volt a szegénység és depriváció mértéke egyes OECD és/vagy EU-s országokban.

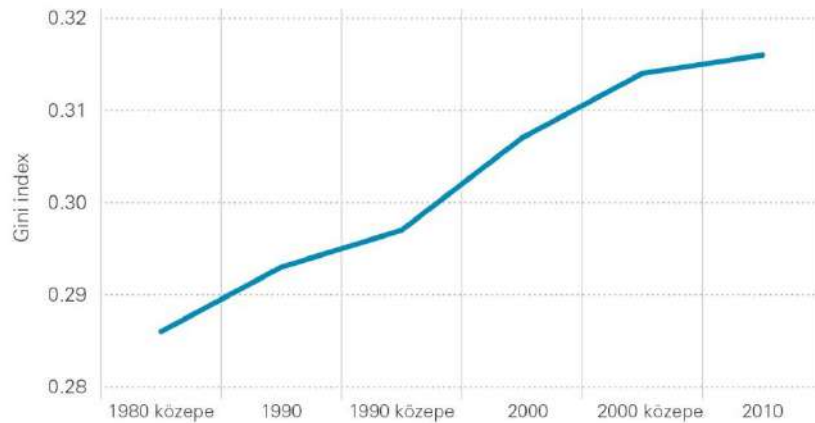
Utólag sok olyan országban rájöttek, hogy bölcsebb lett volna, ha a szociális biztonsági hálójukat már a korábbi, dinamikus gazdasági növekedés időszakában megerősítik. Az OECD országok szociális kiadásai 1995 óta csökkentek, a válság első felében ideiglenesen megnőttek, majd újra a korábbi trendekhez tértek vissza (21. ábra). A gyermekek számára, a recesszió egy olyan hosszú periódust követett, melyben a különbségek és a jövedelmek koncentrációja is folyamatosan nőtt (22. ábra). Mindez tehát egy trend, mely az igazságosságot aláássa, a társadalmi kohézió iránti elkötelezettséget csökkenti és visszaszorítja a társadalmi mobilitást.¹

21. ábra GDP és a teljes kiadás

Forrás: Eurostat

22. ábra A Gini-mutató alakulása 16 OECD országban az 1980-as évek közepétől

Forrás: OECD jövedelem eloszlás adatbázis

Összefoglaló

Milliókkal több gyermek részesülhetett volna támogatásban, ha a szociális védelem a válság előtt erősebb lett volna, a válság során pedig meg lett volna erősítve. A válság 619 ezer újabb gyermeknek okozott szenvedést és élethosszon át tartó rizikófaktort Olaszországban, 444 000-nek Franciaországban és 2 milliónak Mexikóban.¹⁹

Minden országnak nehéz választásokkal, limitált költségekkel és egyre elmélyülő válsággal kellett szembenéznie, és a kihívások komolyságát nem szabad alábecsülnünk. A megszorító intézkedések iránti igény, követelés nagyon intenzív volt, akárcsak más, sérülékeny szektorok követelései is. A kompromisszumok kétségkívül szükségesek voltak. De ahogy láttuk, egyes politikák és a mód, ahogy azokat bevezették hatékonyabbak, míg mások kevésbé voltak hatékonyak a gyermekszegénység szempontjából.

A gyermekek jóllétére hatással levő Magyarországi közpolitikai változások

A jelentésben felsorakoztatott ország mindegyike, így a magyar kormányok is jelentős változtatásokat vezettek be a 2008-ban kezdődő gazdasági válság hatásainak kompenzációjára. A 19. ábra szerint Magyarországon a kormányzati politikák - ezen belül a támogatáspolitikai és szociális transzferek- nem voltak eléggé hatékonyak a gyermekszegénység csökkentésében, mivel 2008 és 2010 között kisebb mértékben, míg 2010 és 2012 között jelentős mértékben nőtt a gyermekszegénység. A következőkben a teljesség igénye nélkül, bemutatjuk, hogy milyen közpolitikai megoldások születtek melyek közvetve vagy közvetlenül hatottak a gyermekekre és gyermekes családokra.

Nemzeti stratégiák a gyermekszegénység felszámolásáért

Magyarország azon országok közé tartozik, ahol már a gazdasági válság előtt is jelentős probléma volt a gyermekszegénység. Az országgyűlés ezt elismerve és a témát prioritásai közé sorolva 2007-ben elfogadta a „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégiát, mely egy hosszú távú, 2007-től 2032-ig érvényes programtervezet volt, a gyermekek, ezen belül pedig a hátrányos helyzetű gyermekek

¹⁹ Az 1. rangsor táblázat adataiból számítva.

felzárkóztatásáért. 2008-ban kezdődött meg a program kiterjesztése, öt, kísérleti területen. A Stratégia pozitív mivolta mellett azonban a gyakorlat azt mutatta, hogy „...a programokra rendelkezésre álló költségvetési és fejlesztési források a szükségesnél korlátozottabban álltak rendelkezésre, és a minisztériumok közötti együttműködéssel kapcsolatos problémák is nagyon nehezítik a programok komplexitásának fenntartását.”²⁰ 2011-ben Magyarország megalkotta a „Nemzeti Felzárkóztatási Stratégiát”, a „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégiát pedig integrálták ebbe a széleskörű felzárkóztatási csomagba, mely a gyermekszegénység kérdésén túl a romákkal illetve az ország területi egyenlőtlenségeivel foglalkozik. Emellett a Stratégia magába foglalja az EU 2020 program legfontosabb vállalásait és alapelveit is. A Felzárkóztatási Stratégia látható pozitív deklarációja ellenére „a kormányzat a gyerekszegénység csökkentését és újratermelését megállítani kívánó célokkal csak formálisan azonosult. Eszközei szegényesek vagy céllellenesek voltak, az eredmények pedig elkeserítőek.”²¹

Adó- és munkaerő-piaci politikák

2010 és 2013 között a személyi jövedelemadó rendszer teljesen átalakult. Az egykulcsos adózási rendszerre való áttérés egyik fő célja a gazdasági aktivitás növelése volt.²² Bevezetése az alacsonyabb keresetűeket hátrányosabban érintette, mint a korábbi progresszív adórendszer. Emellett megszűnt a minimálbér adómentessége is, ennek kompenzálásaként annak bruttó értékét 5,4 %-kal megemelték, továbbá bérkompenzációt is alkalmaztak.²³

A családi adókedvezmény jelentős mértékű segítséget nyújt a gyermekes háztartások számára, ám többszöri módosítások után annak pozitív hatásait a jövedelmi küszöbök miatt éppen az alacsony jövedelmű családok nem tudják kihasználni.²⁴ Mindehhez hozzáadódik, hogy az adókedvezmény bevezetésekor eltörölték az alacsony keresetűek adójóváírását. 2014-ben került bevezetésre a családi járulékkedvezmény, amelynek pozitív hatása az adókedvezményhez hasonlóan nem jut el a legrosszabb helyzetű családokhoz.²⁵

A munkaerőpiachoz kapcsolódó juttatások és programok is jelentősen átalakultak. A kiadáscsökkentő intézkedések során 2011-ben csökkent a foglalkoztatást helyettesítő támogatás és a rendszeres szociális segély összege, és szűkült a jogosultak köre. Ugyanebben az évben az álláskeresői járadék feltételei is szigorodtak, és hossza 9 hónapról 3 hónapra csökkent. A 2011-ben átalakított közmunkaprogramok nem hoztak valódi megoldást a munkanélküliség csökkentésére. A korlátozott idejű munkalehetőségek alacsony juttatással párosulnak, és az „így elért jövedelem egyáltalán nem képes a résztvevők anyagi helyzetére jelentős pozitív hatást gyakorolni.”²⁶

²⁰ Albert Fruzsina (2014) *Beruházás a gyerekekbe – a hátrányos helyzet továbbörökítésének megszakítása, A nemzeti szakpolitikák vizsgálata: Magyarország*, EU Network of Independent Experts on Social Inclusion, Európai Unió, 9. o.

²¹ Gyerekesély Közhasznú Egyesület (2014) *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2012-2013*, 15. o.

²² Martorano, B. (2014). *Is it possible to adjust 'with a human face'? Differences in fiscal consolidation strategies between Hungary and Iceland*, Innocenti Working Paper No.2014-03, UNICEF Office of Research, Florence, 19. o.

²³ Albert Fruzsina (2014) i.m. 42.o., 16,21. o.

²⁴ Albert Fruzsina (2014) i.m. 42.o.22. o.

²⁵ Gyerekesély Közhasznú Egyesület (2014) i.m. 42.o. , 144.o.

²⁶ Albert Fruzsina (2014) i.m. 42.o., 7, 16. o.

Családtámogatások

A magyar szociális támogatási rendszer egyik jellemző problémája, hogy a több ellátás alapjául szolgáló nyugdíjminimumot, a válság kezdete óta, 2008-tól nem emelték meg, így ezek az ellátások lényegesen vesztek értékükből.

2010-ben szigorodott a biztosítási alapú, gyermekgondozással és gyermekgondozási szabadsággal kapcsolatos juttatások. A terhességi gyermekágyi segély (TGYÁS) és a gyermekgondozási díj (GYED) igénybevételének feltételei szigorodtak, illetve összegük a 2012-es adójóváírás megszűnésének hatására csökkent, mivel azok a minimálbér mindenkori összegéhez voltak kötve.

2009-ben az univerzálisan elérhető gyermekgondozási segély (GYES) maximális időtartamát kettőről három évre csökkentették, a közkiadások csökkentése és gazdasági aktivitás növelés érdekében. 2011-ben azonban a három éves időtartamot visszaállították. Ugyanettől az évtől lehetséges a GYES mellett, a gyermek egy éves kora után heti maximum 30 órában dolgozni.²⁷

A rendszeres gyermekvédelmi támogatás értéke - mely 2012-ig pénz, majd utána természetbeni juttatási formaként (Erzsébet-utalvány) kerül szétosztásra- csökkent, illetve szűkült az arra jogosultak köre is.²⁸

A családi pótlék 2010-ben az iskoláskorú gyermekek esetében iskoláztatási támogatássá alakult át, az iskolakerülés csökkentése céljából, mivel a juttatást bizonyos hiányzási számok alatt a család nem kapja meg. Ez az intézkedés kifejezetten a hátrányos helyzetű családokat érinti rosszabbul, hiszen ezekben a családokban jóval magasabb a kimaradások aránya.²⁹

Lakáspolitikák

A válság a fokozódó jövedelemhiánnyal, a növekvő árakkal egyre súlyosbította a családok lakhatási problémáit. E többdimenziós problémakör elemei többek közt a közüzemi és lakbérrel kapcsolatos hátralékok, a szociális bérlakásrendszer hiányosságai, és a lakhatási hitelek bedőlése voltak. A kormány lakáspolitikai intézkedéseinek célkeresztjébe főként a devizahitelesek csoportja került. 2011-ben törvényi eszközökkel próbálták segíteni a devizahitelezés során rossz helyzetbe került háztartásokat. Az intézkedés lehetővé tette a hitelek rögzített árfolyamon való visszafizetését. Bár az intézkedés célja mindenképpen pozitív, az alacsony jövedelmű családok gyakran nem tudtak élni annak lehetőségével, mivel nem tudtak megfelelni a végtörlesztés feltételrendszerének.

A válság időszakában a lakhatási támogatás jogosultsági határa emelkedett, összege viszont csökkent. Bevezetésre került a lakásépítési támogatás, melyet azonban a hátrányos helyzetű, alacsony jövedelmű családok nehezen tudnak igénybe venni.

A családok közüzemi tartozásai, szintén jelentős problémát jelentenek. Ezek részben a közüzemi díjak növekedéséből adódnak. A lakásfenntartás költségeinek támogatása céljából 2013-ban elindult a Rezsicsökkentési program, mely 10 %-os csökkenést kívánt elérni. Azonban „ez a lakhatási szegénység szempontjából mégsem tekinthető hatékony eszköznek, mivel a csökkentés mértéke szociális szempontból differenciálatlanul, fogyasztásarányosan valósult meg, az intézkedések a

²⁷ Albert Fruzsina (2014) i.m. 42.o , 22. o.

²⁸ Albert Fruzsina (2014) i.m. 42.o., 23. o.

²⁹ Gyerekesély Közhasznú Egyesület (2012) Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2011, 44.o.

megtakarítások jelentős részét a legmagasabb státuszú háztartásoknál hagyják. Továbbá a jelentkező megtakarítások nem olyan mértékűek, hogy érdemben javuljon a lakhatás megfizethetősége a szegényebb családok számára.”

Oktatáspolitikai

A tankötelezettség korhatára 2013-ban 18-ról 16 évre csökkent. Magyarországon szakmai vita folyik a tankötelezettségi korhatár-leszállítás következményeiről, melynek visszaállítására az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága is felszólította Magyarországot. Az látszik, hogy az intézkedés elősegítheti a szegény családok gyermekeinek lemorzsolódását az iskolákban, illetve a szakmához jutásuk lehetőségét korlátozza. A tanköteles, de általános iskolát elvégezni nem tudó vagy általános iskola elvégzését követően továbbtanulni nem tudó vagy nem akaró tanulók számára a köznevelési Hídprogramok biztosítanak lehetőséget a tanulás folytatására. A Hídprogramok eredményessége az idő rövidsége miatt még nem ismert.

Szintén 2013 januárjától bevezetett változtatás a 3 éves kortól kötelező óvoda bevezetése. Az, hogy a gyerekeknek kötelező három éves koruktól napi négy órában óvodai foglalkozáson részt venni segítheti a leszakadó térségekben élő gyerekek korai szocializációját.

A köznevelési intézmények állami fenntartásba kerülése szintén ebben az évben történt. Az oktatás központosítása az iskolák szervezeti, szakmai, pénzügyi autonómiáját szüntette meg. 2013 szeptemberétől bevezetésre került az egész napos iskola, mely szerint az oktatás minden általános iskolás gyerek számára 16 óráig tart. Ez azokban az iskolákban jelent pozitívumot a gyerekeknek, ahol változatos délutáni foglalkozásokat tudnak nyújtani és ehhez rendelkeznek megfelelő eszközellátottsággal is. A gyermekek erőnlétének, egészségi állapotának javulását elősegíteni hivatott mindennapos testnevelés bevezetése szintén egy olyan intézkedés, melynek sikere és hatékonysága intézményspecifikus.

Egészségügy politikák

Az egészségügy politika területén az elmúlt években leginkább átszervezésekkel és forráselvonással találkozhattunk. A hozzáférés javítása érdekében a kormányok különböző programokat indítottak el. Példaként kiemelhető, az ún. Praxis program, mely során a háziorvosi rendszert próbálják kiterjeszteni az ország alacsony ellátottságú településeire, illetve példaként szolgálhat a TÁMOP 6.1.4.-es program is, mely az egészségügyi alapellátás szereplőit és a szülőket bevonva szeretné elérni a 0 és 7 év közötti gyermeket, minőségi egészségügyi szűrőprogramon keresztül. Ezen kívül pozitívumként emelhető ki, hogy egyes oltások az elmúlt időszakban térítésmentessé váltak.

A tárgyalt időszakban történtek lépések a hátrányos helyzetű gyermekek támogatására – példaként említhetjük az intézményi étkeztetés biztosítását a közoktatásban tanuló, hátrányos helyzetű gyerekek számára. Az ingyenes hozzáférés az utóbbi években folyamatosan bővült, 2011-ben a bölcsődétől a nyolcadik általános végéig volt biztosított az ingyenes hét közbeni étkezés a rászorultak számára.

Összefoglalás

A válság során a magyar kormányok sokféle intézkedéssel próbálták annak negatív hatásait csökkenteni. Az egyes közkiadások visszafogása, átrendezése, az adózási rendszerek átalakítása, új közpolitikai programok, jogszabályok bevezetése a legtöbb országban használt politikák voltak. Nálunk is ezek voltak a legjellemzőbb módszerek.

Általánosságban elmondható, hogy Magyarország prioritásként, kiemelt problémaként kezeli a szegénységben élő gyermekek csoportját, ám ezzel a jelenséggel főként a deklarációk szintjén foglalkozik. A gyakorlatban azonban az látható, hogy az elmúlt néhány év legtöbb köz- és társadalompolitikai intézkedése éppen a szegénységben és nélkülözésben élő családokat nem érte el, vagy kifejezetten hátrányosan érintette őket. A tendenciákra figyelve általánosságban megállapíthatjuk, hogy a legtöbb szociális juttatás reálértéke csökkent, a hozzájutás feltételrendszere szigorodott, illetve különböző önkormányzatiilag megszabható feltételekhez lett kötve.

5. Konklúzió

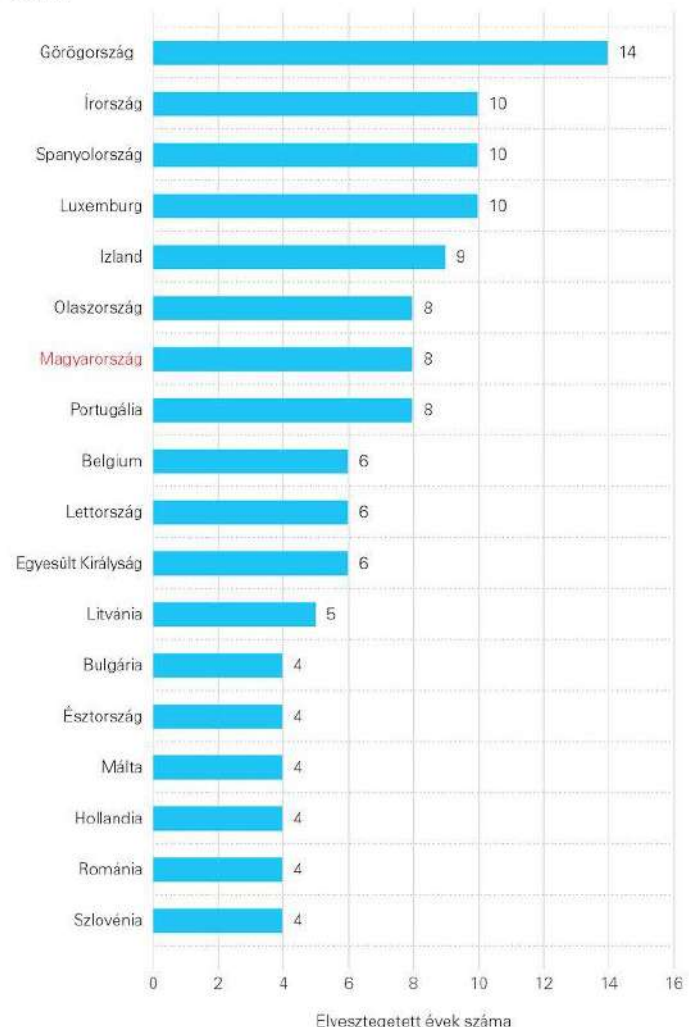
A közgazdász John Kenneth Galbraith megalkotta elhíresült kifejezését, a “konvencionális bölcsességet”, mellyel az olyan általános állításokat kívánta leírni, melyeket a legtöbben igaznak vesznek, még akkor is, ha nem azok. A 2008-ban kirobbant gazdasági világválság és ennek gyermekekre gyakorolt hatása esetében a konvencionális bölcsesség abban áll, hogy a szenvedés elkerülhetetlen volt, a különböző társadalmi csoportok között egyenlő mértékben terjedt, és a makroökonomiai fellendülés enyhítette.

Ez a jelentés másról árulkodik. Gyermekek millióit sújtotta azonnal és közvetlenül a gazdasági válság (még nagyobb mértékben, mint egyéb sebezhető csoportokat, például az időseket), és sokan életük végéig fogják viselni a következményeket. A válság egyértelműen nem egyenlő mértékben éreztette hatását a különböző országokban élő gyermekek esetében.

A 24. ábra a háztartások jövedelmének csökkenését szemlélteti 2008 és 2012 között.³⁰ Azt mutatja, hogy a válság alatt többévtényi potenciális növekedés veszett el. Görögországban a gyermekes családok 14 évnek megfelelő jövedelemnövekedéstől estek el. Írországban, Luxemburgban és Spanyolországban ez a mutató 10 év; Izlandon 9, míg Olaszországban, Magyarországon és Portugáliában 8. Valószínűleg rosszabb azoknak a gyermekeknek a helyzete, akik a legalacsonyabb jövedelmű családokban élnek.

Az elvesztegetett potenciál következménye leginkább a növekvő társadalmi elidegenedésben és a csökkenő népességnövekedésben érezhető. A termékenységi rátára vonatkozó emelkedő tendenciák egy évtizedre visszamenően először lassultak. Ez a jelenség – legalább részben – azzal magyarázható, hogy a fiatal felnőttek gazdasági körülményeik miatt késleltetik a családalapítást. A legsúlyosabban érintettek között

24. ábra A nagy visszaesés: a gyermekes családok elvesztegetett éveinek száma

Forrás: Eurostat

Megjegyzés: Az adatok a gyermekes családok nemzeti valutájában, 2007-es árak alapján kifejezett ekvivalens háztartási mediánjövedelmén alapuló becslések alapján készültek.

³⁰Az ábrán látható számok azt mutatják, hogy hány évet kell visszamennünk ahhoz, hogy a gyermekes családok esetében olyan alacsony háztartási mediánjövedelmekkel találkozzunk, mint 2012-ben.

vannak azok az országok, melyek a legnagyobb mértékben voltak kitéve a válságnak, illetve a fiatal korosztályok (15–19 és 20–24). Az ilyen hatások felnagyítják a tartós szegénység hátrányait, illetve csökkentik a tanulmányi és szakmai eredmények elérésére kínálkozó lehetőségeket. Ha nem sikerül kellő határozottsággal kezelni a kialakult helyzetet, annak hosszú távon is kedvezőtlen hatásai lehetnek a társadalmakra nézve.

Ezek a veszélyek Európában vannak a legnyilvánvalóbban jelen, ahol a gyermekek helyzete tükrözi az államokon belüli, illetve az államok közötti emelkedő egyenlőtlenséget. A növekvő egyenlőtlenség veszélyt jelent az Európai Unió olyan ambiciózus összehangolási projektjeire, mint például az Európa 2020 stratégia, amely "legalább 20 millió embert kíván kiemelni a szegénységből és a társadalmi kirekesztettségéből, a foglalkoztatást pedig...75 %-ra emelné."³¹

A kormányok válságra adott válaszlépései nagy eltérést mutattak. Néhány országban – és nagyon különböző körülmények között – az állami intézmények és programok hatékony védelmet nyújtottak a gyermekeknek. Számos jogi és gazdasági intézkedést hoztak – az adóreformoktól a családok kilakoltatástól való megvédésén át –, hogy visszaszorítsák a gyermekszegénységet, és megvédjék a gyermekek alapvető jogait. 2008 óta a hatékony állami beavatkozások 4 millió gyermeket mentettek meg a szegénységtől 18 olyan országban, melyeket a recesszió mérsékelten érintett.

Ezeknek a válaszlépéseknek a hatékonysága az elkövetkező évtizedekben vitákra adhat majd okot, de az biztos, hogy a gazdasági mutatók önmagukban nem képesek feltárni a társadalmi valóság összetettségét. Hat évvel kirobbanása után, a válság gyermekekre és családokra gyakorolt hatása még mindig kibontakozóban van. Éveket vehet igénybe, amíg a háztartások elérik a jóllét recesszió előtti szintjét. Számos országban a magas munkanélküliség és a költségvetési megszorítások uralkodnak majd az előrelátható jövőben. A kormányoknak és intézményeknek mérlegelniük kell, hogyan tudják biztosítani a gyermekek legfőbb érdekét (*superior interest*).³²

A jelentésben található elemzés a következő alapelveket és ajánlásokat ajánlja megfontolásra a kormányoknak a gyermekvédelmi stratégiák megerősítése érdekében:

- **Kötelezzék el magukat egyértelműen a gyermekszegénység felszámolása mellett a fejlett országokban.** Abban az időszakban, melyben a gyermekszegénység felszámolása központi szerepet játszik a 2015 utáni fejlesztési programban, a gazdag országoknak kell irányt mutatni azzal, hogy a recesszióra adott válaszlépések közül a gyermekek jóllétére kiemelt hangsúlyt fektetnek – etikai okokból és saját érdekükben.
 - A gyermekszegénységet és a társadalmi kirekesztettséget gyermekjogi szempontból kell kezelni, a Gyermekjogi egyezményben vállalt kötelezettségekkel összhangban.
 - Átfogó értékelést kell végezni a recesszió gyermekekre gyakorolt hatásáról. A gyermekek jelenlegi és jövőbeli jóllétének részét kell képeznie a konkrét eredmények elérésére irányuló nemzeti konzultációnak.
 - A fejlett országokban a „ne hagyj hátra senkit” alapelvnek kell a jövőbeli társadalmi

³¹ Az Európai Bizottság foglalkoztatásért, szociális ügyekért és a társadalmi befogadásért felelős főigazgatósága: *Az Európa 2020 stratégia szociális dimenziója: A szociális védelemmel foglalkozó bizottság jelentése* (2011) <http://bookshop.europa.eu/en/the-social-dimension-of-the-europe-2020-strategy-pbKEBa11001/>

³² OECD: *Társadalmi körkép 2014*, 18. o.

stratégiák alapjául szolgálja. Az egyenlőségnek kell valamennyi, gyermekekre és serdülőkre irányuló nemzeti terv központjában állni, ideértve az oktatást, lakhatást, speciális igényeket és egyéb kulcsterületeket.

- Az államoknak fontolóra kell venniük „piros vonalak” meghúzását – ezek a gyermekszegénység és a jóllét mutatói –, melyek átlépése esetén automatikusan állami beavatkozásra kerül sor.
- **„Megmenteni, megelőzni és reményt adni!”** Elő kell mozdítani a gyermekek sebezhetőségi ciklusának megtörésére irányuló lehetőségeket. Pozitív változást idézhetne elő bizonyos garantált minimális szociális normák bevezetése.
- **„Megmenteni”:** A szegénység és a nélkülözés hat országban is kritikus szintet ért el, és számos egyéb országban is túrhetetlenül magas szinten áll. A kormányoknak be kell fektetniük, hogy felszámolják a mélyszegénységet az alábbi módokon:
 - Az Európai Bizottság által készített „Befektetés a gyermekekbe: A hátrányos helyzet ciklikusságának megszakítása”³³ jelentés javaslatainak végrehajtásával, mely felhívást tartalmaz integrált stratégiák kialakítására, univerzális irányelvek kifejlesztésére és az érintett felek bevonására;
 - az univerzális és célzott irányelvek közötti megfelelő egyensúly megteremtésével, melyek a leghátrányosabb helyzetben lévő gyermekek támogatására irányulnak; és
 - az oktatási rendszer esélyegyenlőségre gyakorolt hatásának fejlesztésével, és az egészségügyi rendszer leghátrányosabb helyzetben lévőkhöz való alkalmazkodásának megerősítésével.
 - **„Megelőzni”:** A szociális védelemre irányuló politikákba és programokba való befektetések növelése csökkentheti a szegénységet, erősítheti a társadalmi rugalmasságot a gyermekekben, és hatékony, illetve költségkímélő módon támogathatja a gazdasági fejlődést. Az ilyen intézkedések közé tartozik az alapjövedelmek biztosítása a családoknak, a szülők gazdasági piacokba való integrálásának segítése, és a sebezhető gyermekek védelme a pénzügyi és társadalmi kirekesztettségétől. A gyermekjogi hatásvizsgálat hasznos stratégia a gyermekek legfőbb érdekeit szolgáló döntések meghozatalához.

Az olyan gyermekek esetében, akik halmozottan hátrányos helyzetükből adódóan fokozott veszélynek vannak kitéve – mint a migráns és egyszülős családokban élő gyermekek –, a hangsúlynak a megelőzésen kell lennie. Fontos, hogy elérhető és megfizethető legyen a kisgyermekkor oktatás, elő kell segíteni a szülők munkaerő-piaci részvételét, és csökkenteni kell a fiatalok közötti egyenlőtlenségeket.

- **„Reményt adni”:** A serdülőknek és fiatal felnőtteknek valamennyi gazdasági tervnek részét kell képezniük a recesszióból való kilábaláshoz. A kormányoknak speciális terveket kell kidolgozniuk, hogy az oktatásból a munka világába való átmenet megkönnyítésével,

³³ Európai Bizottság: „Befektetés a gyermekekbe: A hátrányos helyzet ciklikusságának megszakítása”, Az Európai Bizottság ajánlása, 2013. február 20. <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docid=9762&langid=en>

az alulfoglalkoztatottság csökkentésével és a munkapiaci kereslethez való alkalmazkodási stratégiák erősítésével kezelni tudják a fiatalkori munkanélküliséget és a nem foglalkoztatott, oktatásban és képzésben nem részesülő fiatalok magas számát.

➤ **Szolgáltassanak megfelelőbb adatokat a tájékoztatáson alapuló nyilvános viták lefolytatásához.** Fejleszteni kell a gyermekek jóllétéről rendelkezésre álló információk elérhetőségét, időszerűségét és hasznosságát.

- Valamennyi országnak bővítenie kell adatbázisát, hogy hatékonyabban fel lehessen mérni a szegénység szintjét, a korcsoportokat, a nem foglalkoztatott, oktatásban és képzésben nem részesülő fiatalok arányát és egyéb tényezőket.
- Az új adatokat haladéktanul rendelkezésre kell bocsájtani, ezzel elősegítve a kellő időben történő döntéshozatalt.
- Fejleszteni kell a nonprofit, közérdekű kutatóintézetek információkhoz való hozzáférését.

Ötven év múlva számos gazdag ország történetében kritikus pontként tekinthetünk majd vissza erre a korszakra. Meglehet, hogy a 2008-ban kirobbant gazdasági világválságra majd az általa hátrahagyott sebezhető gyermekek generációjáról emlékezhetünk. De akár transzcendens történelmi pillanatként is emlékezhetünk majd rá, amikor a talpra álló nemzetek lefektették egy befogadóbb társadalom alapjait, amely az egyenlőségre és az esélyegyenlőségre épül. Hogyan is tudnánk másképp kárpótolni a „válság gyermekeit”?

Függelék

Rangsor táblázatok forrásai:

- Az 1. rangsor táblázat számításai (*A gyermekszegénység abszolút változása, 2008-2012*) az Eurostat legfrissebb 2008-ra és 2012-re vonatkozó becsléseire épít a legtöbb európai országban. A többi országnál nemzeti háztartás felméréseket használt fel. A jövedelem referenciaéve, néhány kivétellel, a lekérdezés évét megelőző naptári és adózási év.
- A 2. rangsor táblázat adatai (*15-24 éves fiatalok számának változása, akik nem vesznek részt sem oktatásban, sem foglalkoztatásban, sem képzésben, 2008-2013*) az Eurostat legfrissebb 2008-ra és 2013-ra vonatkozó becsléseire épít (az Európai Unió Munkaerő-piaci felméréséből). Ausztrália, Kanada, Mexikó, Új Zéland, USA és Japán adatai az OECD Társadalmi körkép 2014-ből származnak. Izrael és a Koreai Köztársaság esetében az OECD Oktatási körkép 2013 volt a forrás. A Chilére vonatkozó adatok nemzeti háztartási felmérésből, a CASEN 2006 és 2011-ből származnak.
- A 3. rangsor tábla (*Az emberek életének változása szubjektív megítélésük szerint*) a Gallup Word Poll 2007-es és 2013-as adatait használta.

League Table 1

Data refer to children aged 0 to 17.

For the majority of countries covered, surveys detailing household conditions are published annually (the latest available is 2012) and they typically refer to income levels of the previous year (2011).

For Canada, Chile, Israel, Mexico, New Zealand and the Republic of Korea, period differs from 2008 to 2012 (see sources below).

Data for Turkey refer to children aged 0-19.

The 2008 and 2012 (anchored) child poverty rates for Croatia are not directly comparable. The estimate for 2008 was obtained from Eurostat. The anchored child poverty rate for 2012 was computed with micro-data from the 2012 European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) using the 2008 poverty line obtained from the Household Budget Survey (HBS) 2008, and updated for inflation.

Sources: The calculations for *League Table 1* are based on the latest Eurostat estimates for 2008 and 2012 (estimates from EU-SILC; break in time series for 2012 data for Austria and the United Kingdom).

For the remaining countries:

- Australia: HILDA 2008 and 2012 (Household, Income and Labour Dynamics in Australia survey);
- Canada: Survey of Labour and Income Dynamics (from Luxembourg Income Study) 2008 and 2011;
- Chile: CASEN 2006 and 2011;
- Israel: Household Expenditure Survey (from Luxembourg Income Study) 2007 and 2010;
- Japan: Ministry of Health, Labour and Welfare's Comprehensive Survey of Living Conditions 2008 and 2012;

- Mexico: Encuesta Nacional de Ingresos y Gastos de los Hogares (ENIGH) 2006 and 2012;

- New Zealand: Household Economic Survey 2006/2007 and 2011/2012 (estimates taken from B. Perry, *Household Incomes in New Zealand: Trends in indicators of inequality and hardship, 1982 to 2013*, New Zealand Ministry of Social Development, Auckland, 2014);

- Republic of Korea: Household and Income Expenditure Survey 2007-2011 and Farm Household Economy Survey 2007-2011;

- Turkey: Income and Living Conditions Survey 2008 and 2012;

- United States: Current Population Survey (CPS) 2008 and 2012.

The income reference year is the calendar or tax year previous to the survey year, with the exceptions of: Chile, Mexico, Republic of Korea and the United Kingdom, where the survey and income reference years coincide; Australia, where the income reference year goes from July of the previous year to June of the survey year; Croatia and Ireland (HBS 2008), where the income reference period is a moving 12-month period preceding the interview. Income reference years for New Zealand are 2006 and 2011. For Israel, income is monthly, with the reference period of the last three months before the interview.

League Table 2

Data refer to children and young people aged 15 to 24.

Quarterly and annual estimates are not directly comparable.

Sources: Latest Eurostat estimates for 2008 and 2013 (estimates from the European Union Labour Force Survey).

OECD, *Society at a Glance 2014*:

- Australia: March 2007 and March 2013;

- Canada, Mexico, New Zealand and the United States: Q1-2007 and Q1-2013;

- Japan: Q4-2007 and Q4-2012.

OECD, *Education at a Glance 2013* (2008 and 2011): Israel, Republic of Korea.

CASEN 2006 and 2011: Chile.

League Table 3

Gallup collects and makes available information on a number of self-reported indicators in some 160 countries. A representative sample of 1,000 adults (age 15+) is contacted by phone in developed countries with 80 per cent phone coverage. Gallup data are increasingly used by multilateral agencies, but there are concerns about their statistical reliability and a scarcity of disaggregated data on children. Gallup data are available for 2006-2013 via a paid subscription to Gallup Analytics. See: <http://www.gallup.com/gallupanalytics.aspx>

Where no data for 2007 were available, the 2008 data were used; if the 2008 data were not available, the 2006 data were used. In general, 2008 data were used for Austria, Finland, Iceland, Ireland, Luxembourg, Malta, Norway and Portugal; 2006 data were used for Bulgaria, Croatia, Cyprus, Slovakia, Slovenia and Switzerland.

For the stress indicator: no data are available for Bulgaria and Croatia; 2006 data were used for Cyprus, the Czech Republic, Greece, Romania, Slovakia, Slovenia and Switzerland; 2007 data were used for Chile and Mexico. Data for the remaining countries refer to 2008; 2012 data were used for Norway and Switzerland, as data for 2013 were not available.

n.a.: not available.

Háttér tanulmányok, források:

The original research for this report, including further methodological explanations, can be found in the Innocenti Working Papers detailed below and available at www.unicef-irc.org:

Biller, M., H. Hoynes and E. Kuka, 'Child Poverty and the Great Recession', *Innocenti Working Paper 2014-11*, UNICEF Office of Research, Florence. <http://www.unicef-irc.org/publications/724>

Chzhen, Y., 'Child Poverty and Material Deprivation in the European Union during the Great Recession', *Innocenti Working Paper No. 2014-06*, UNICEF Office of Research, Florence, 2014. <http://www.unicef-irc.org/publications/723>

Chzhen, Y., 'Subjective Impact of the Economic Crisis on Households with Children in 17 European Countries', *Innocenti Working Paper No. 2014-09*, UNICEF Office of Research, Florence. <http://www.unicef-irc.org/publications/725>

Chzhen, Y. and D. Richardson, 'Young People (not) in the Labour Market in Rich Countries during the Great Recession', *Innocenti Working Paper 2014-12*, UNICEF Office of Research, Florence. <http://www.unicef-irc.org/publications/726>

Chzhen, Y., S. Hämäläinen and J. Vargas, 'Significant Changes to Family-related Benefits in Rich Countries during the Great Recession', *Innocenti Working Paper 2014-13*, UNICEF Office of Research, Florence. <http://www.unicef-irc.org/publications/727>

Holmqvist, G. and L. Natali, 'Exploring the Late Impact of the Great Recession Crisis Using Gallup World Poll Data: A note', *Innocenti Working Paper 2014-14*, UNICEF Office of Research, Florence, 2014. <http://www.unicef-irc.org/publications/728>

Kokkevi, A., M. Stavrou, E. Kanavou and A. Fotiou, 'The Repercussions of the Economic Recession in Greece on Adolescents and their Families', *Innocenti Working Paper No. 2014-07*, UNICEF Office of Research, Florence, 2014. <http://www.unicef-irc.org/publications/732>

Martorano, B., 'The Australian Household Stimulus Package: Lessons from the recent economic crisis', *Innocenti Working Paper No. 2013-09*, UNICEF Office of Research, Florence, 2013. <http://www.unicef-irc.org/publications/697>

Martorano, B., 'Is it Possible to Adjust "With a Human Face"? Differences in Fiscal Consolidation Strategies between Hungary and Iceland', *Innocenti Working Paper No. 2014-03*, UNICEF Office of Research, Florence, 2014. <http://www.unicef-irc.org/publications/719>

Martorano, B., 'The Consequences of the Recent Economic Crisis and Government Reactions for Children', *Innocenti Working Paper No. 2014-05*, UNICEF Office of Research, Florence, 2014. <http://www.unicef-irc.org/publications/722>

Martorano, B., 'Pre-crisis Conditions and Government Policy Responses: Chile and Mexico during the Great Recession', *Innocenti Working Paper 2014-15*, UNICEF Office of Research, Florence. <http://www.unicef-irc.org/publications/729>

Natali, L., B. Martorano, S. Handa, G. Holmqvist and Y. Chzhen, 'Trends in Child Well-being in EU Countries during the Great Recession: A cross-country comparative perspective', *Innocenti Working Paper 2014-10*, UNICEF Office of Research, Florence. <http://www.unicef-irc.org/publications/730>